

บทที่ ๔

รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกขั้นต้น รูปแบบการถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยสมถกรรมฐาน รูปแบบการถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยวิปัสสนากรรมฐาน และแนวคิดการถอนทิฏฐิเจตสิกจากผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

๔.๑ รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกขั้นต้น

๔.๑.๑ การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยการศึกษาและการพบกัลยาณมิตรผู้ที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้บุคคลคลายทิฏฐิ การศึกษากับอาจารย์ที่มีภูมิธรรมความรู้ที่หนักแน่นเกี่ยวกับการดำเนินไปของชีวิตจิตใจร่างกายของบุคคลแต่ละคนที่ตั้งอยู่บนความไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ บังคับบัญชาไม่ได้ หลักฐานเกี่ยวกับการถอนทิฏฐิด้วยการศึกษาปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร ความดังนี้ “สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ เขตกรุงสาวัตถี ครั้นนั้นคณกโมคคัลลานพราหมณ์เข้าไปเฝ้าได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญปราสาทของมิคารมาตาหลังนี้ มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ คือโครงสร้างบันไดชั้นล่าง ย่อมปรากฏ แม้พราหมณ์เหล่านี้ก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับมีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏ ด้วยการเล่าเรียน แม้นักรบเหล่านี้ก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏในเรื่องการใช้อาวุธ แม้แต่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนักรบค่านวณก็มีการศึกษาโดยลำดับ มีการกระทำโดยลำดับ มีการปฏิบัติโดยลำดับ ย่อมปรากฏในเรื่องการนับจำนวน เพราะข้าพเจ้าทั้งหลายได้ศิษย์แล้ว เปื้องต้นให้เขานับอย่างนี้ว่า ๑ หมวด ๑ ๒ หมวด ๒ ๓ หมวด ๓ ๔ หมวด ๔ ๕ หมวด ๕ ๖ หมวด ๖ ๗ หมวด ๗ ๘ หมวด ๘ ๙ หมวด ๙ ๑๐ หมวด ๑๐ ย่อมให้นับไปถึงจำนวนร้อย ให้นับไปเกินจำนวนร้อย แม้นฉันใด ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์สามารถเพื่อจะบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในพระธรรมวินัยแม้นี้ฉันนั้น บ้างไหม^๑

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๔ / ๗๔ / ๗๘.

การศึกษาและการปฏิบัติเป็นขั้นตอน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์เราสามารถที่จะบัญญัติการศึกษาโดยลำดับ การกระทำโดยลำดับ การปฏิบัติโดยลำดับ ในธรรมวินัยนี้ได้เปรียบเหมือนคนฝึกม้าผู้ชำนาญ ได้ม้าอาชาไนยตัวงามแล้วเบื้องต้นทีเดียว ย่อมฝึกให้คุ้นกับการบังคับในบังเหียน ต่อมาจึงฝึกให้คุ้นยิ่งขึ้นไป แม้ฉันทิ ตถาคตก็ฉันทินั้นเหมือนกัน ได้บุรุษที่ควรฝึกแล้วเบื้องต้นทีเดียว ย่อมแนะนำอย่างนี้ว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์ (ไม่ล่วงละเมิดทางกาย วาจา ใจ) และโคจร (การไม่เที่ยวไปยังสถานที่ไม่สมควร) อยู่ จงเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด’ พราหมณ์ในกาลใดภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจรเป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ในกาลนั้นตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า มาเถิดภิกษุ เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย คือ เธอเห็นรูปทางตาแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรี (อินทรีคือจักขุ) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรม คือ อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ เธอจงรักษาจักขุนทรี จงถึงความสำรวมในจักขุนทรี เธอฟังเสียงทางหูแล้ว เธอตรมกลิ่นทางจมูกแล้ว เธอลิ้มรสทางลิ้นแล้ว เธอถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว เธอรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว อย่ารวบถืออย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวม มนินทรี (อินทรีคือมน) ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ เธอจงรักษา มนินทรี จงถึงความสำรวมในมนินทรีพราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลายแล้ว ในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิดภิกษุ เธอจงเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร คือ เธอพึงพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันอาหารเพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่อบริหารพรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า ‘เราจักกำจัดเวทนาเก่าและจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา’ พราหมณ์ในกาลใดภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ในกาลนั้นตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิดภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง คือ เธอจงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน จงชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดุจราชสีห์โดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจพร้อมจะลุกขึ้นตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี จงลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอด ปัจฉิมยามแห่งราตรี’

พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่องในกาลนั้น ตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิดภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ คือทำ

ความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครอง
 สังขาริ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน
 การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง’ พราหมณ์ ในกาลใดภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ
 ในกาลนั้นตถาคตย่อมแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ‘มาเถิด ภิกษุ เธอจงพักอยู่ ณ เสนาสนะ อันเจียบสด
 คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเจียบ
 สด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง ภิกษุนั้นกลับจากบิณฑบาต
 ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ภิกษุนั้นละอภิชฌาใน
 โลก มีใจปราศจากอภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา) ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา
 ละความมุงร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุงประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์
 จากความมุงร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) ปราศจากถีนมิทธะ กำหนดแสง
 สว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและ
 รำคาญใจ) เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านมีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา
 (ความลังเลสงสัย) ข้ามพ้นวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ จึงชำระจิตให้
 บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้’ ภิกษุนั้นละนิรวณ ๕ นี้ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบั่นทอนกำลังปัญญาสงัดจากกาม
 และอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว เข้าปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก
 วิจารณ์สงบระงับไป เข้าทุติยฌานอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วย
 นามกาย เข้าตติยฌานอยู่ เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนเข้าจตุตถฌาน
 อยู่ พราหมณ์ ในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเสขะ ผู้ยังไม่บรรลุนิรวณ ยังปรารถนาธรรมที่เกษมจากโยคะ
 อย่างยอดเยี่ยมอยู่เหล่านั้น เรามีคำพร่ำสอนเช่นนี้ แต่สำหรับภิกษุผู้เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบ
 พรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้วสิ้นภว
 สังโยชน (สังโยชน ๑๐) แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นจึงจะเป็นไปเพื่อ
 ความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะแก่เธอทั้งหลาย”^๒

การถอนทวิภูติเจตสิกนอกจากจะถอนด้วยการศึกษาเล่าเรียนการมีเพื่อนที่ดีก็สำคัญมิใช่น้อย การมีกัลยาณมิตรที่ดีจึงทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นๆ ประสบความสำเร็จ ไม่มีความเห็นผิด ดำรงชีวิตด้วยความสุข ในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความเกี่ยวกับมิตรในมิตตสูตรที่ ๑ ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ ดังนี้

๑. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง
๒. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
๓. อดทนถ้อยคำที่อดทนได้ยาก

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๔ / ๗๔ - ๗๖ / ๗๘ - ๘๑.

๔. เปิดเผยความลับแก่เพื่อน
๕. ปิดความลับของเพื่อน
๖. ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ
๗. เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น

ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้แล เป็นผู้ควรเสพ มิตรยอมให้สิ่งที่ให้
ได้ยาก ทำสิ่งที่ทำได้ยาก อดทนคำหยาบแม้ที่อดทนได้ยาก เปิดเผยความลับแก่เพื่อน ปิดความลับ
ของเพื่อน ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น ในโลกนี้ ฐานะเหล่านี้มีอยู่ใน
บุคคลใด บุคคลนั้นจัดว่าเป็นมิตร ผู้ต้องการจะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้น และพระองค์ได้ตรัส
ข้อความเกี่ยวกับมิตรไว้ในมิตตสูตรที่ ๒ ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้
ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม องค์ ๗ ประการ คือ

๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในที่นี้หมายถึง มีลักษณะแห่งกัลยาณมิตร ๘ ประการ คือ
(๑) มีศรัทธา คือ เชื่อการตรัสรู้ของพระตถาคต เชื่อกรรมและผลของกรรม (๒) มีศีล คือ เป็นที่รักเป็น
ที่เคารพ เป็นที่นับถือของสัตว์ทั้งหลาย (๓) มีสุตะ คือ กล่าวถ้อยคำที่ลึกซึ้งที่สัมปยุตด้วยสัจจะ
และปฏิจจสมุปบาท (๔) มีจาคะ คือ ปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ (๕) มี
ความเพียร คือ ปรารถนาความเพียรในการปฏิบัติเพื่อแก้กมลแก่ตนและแก้กมลแก่ผู้อื่น (๖) มีสติ คือ
มีสติตั้งมั่น (๗) มีสมาธิ คือ มีจิตตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน (๘) มีปัญญา คือ รู้อย่างไม่วิปริต ใช้สติพิจารณา
คติแห่งกุศลธรรมและอกุศลธรรม รู้สิ่งที่แก้กมลและสิ่งไม่แก้กมลแห่งสัตว์ทั้งหลายด้วยปัญญาตาม
ความเป็นจริง มีจิตเป็นหนึ่งในอารมณ์นั้นด้วยสมาธิ เว้นสิ่งที่ไม่แก้กมล ประกอบสิ่งที่แก้กมลด้วยความ
เพียร

๒. เป็นที่เคารพ
๓. เป็นที่ยกย่อง
๔. เป็นนักพูด ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้ฉลาดในการใช้คำพูด
๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ในที่นี้หมายถึงปฏิบัติตามโอวาทที่ท่านให้แล้ว
๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และ
นิพพาน

๗. ไม่ชักนำใน อฐานะ หมายถึง ป้องกันไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก้กมล มีคติเป็น
ทุกข์ แต่ชักชวนให้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก้กมลมีคติเป็นสุข

ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้แล เป็นผู้ควรเสพ ควรคบควรเข้าไปนั่ง
ใกล้ แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม มิตรเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง เป็นนักพูด เป็นผู้อดทนต่อถ้อย

คำพูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในอฐานะ ในโลกนี้ ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นจัดว่าเป็นมิตรผู้มุ่งประโยชน์และอนุเคราะห์ ผู้ต้องการจะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้นแม้จะถูกขับไล่ก็ตาม^๓

หุติยอัปมาทสูตรว่า ด้วยความไม่ประมาท สูตรที่ ๒ เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถีพระเจ้าปเสนทิโกศลประทับนั่ง ณ ที่สมควรแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความคิดคำนึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ผู้หวั่นไหวในสิ่งที่ส่งต่อนี้ว่า “ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดี แล้วนั้นแล เป็นธรรมสำหรับผู้มีมิตรดี หมายถึงมิตรที่มีคุณธรรม คือศีลเป็นต้น มีสหายดี หมายถึงเพื่อนร่วมงานที่ดี มีเพื่อนดีหมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมรู้จักกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ใช่สำหรับผู้มีมิตรเลว มีสหายเลว มีเพื่อนเลว” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มหาบพิตร ข้อนี้นั้นเป็นอย่างนั้น มหาบพิตร ข้อนี้นั้นเป็นอย่างนั้น ธรรมที่อาตมภาพกล่าวไว้ดีแล้วนั้นแล เป็นธรรมสำหรับผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ไม่ใช่สำหรับผู้มีมิตรเลว มีสหายเลว มีเพื่อนเลว มหาบพิตร ครั้งหนึ่งอาตมภาพอยู่ที่นิคมของหมู่เจ้าศากยะ ชื่อว่านครกะ ในแคว้นสักกะ ครั้งนั้นภิกษุอาณนทฺ์เข้าไปหาอาตมภาพถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่สมควร มหาบพิตรได้กล่าวกับอาตมภาพว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง’ (พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึง มรรค ๔ ผล ๔ วิชา ๓ และ อภิญญา ๖) ^๔

อนทิจฺฉเจตสิกด้วยกัลยาณมิตรที่ปรากฏในอุปัฏฐกสูตร ว่าด้วยความเป็นผู้มีมิตรดีเป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของเจ้าศากยะชื่อว่าสักกะ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นท่านพระอาณนทฺ์เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่ากล่าวอย่างนั้น อาณนทฺ์ อย่ากล่าวอย่างนั้นอาณนทฺ์ ที่จริง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อาณนทฺ์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ใดๆคือภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. เจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัยวิเวก (ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ (ความดับ) น้อมไปในโอสสัคคะ (ความสละ) ๒. เจริญสัมมาสังกัปปะอันอาศัยวิเวก ๓. เจริญสัมมาวาจา ๔. เจริญสัมมากัมมันตะ ๕. เจริญสัมมาอาชีวะ ๖. เจริญสัมมาวายามะ ๗. เจริญสัมมาสติ ๘. เจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวกอาศัยวิราคะอาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ

^๓ อ.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓ / ๓๖ / ๕๖.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๑๒๙ / ๑๕๒.

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เจริญอุริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอุริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มาก อย่างนี้มีมิตรดี หมายถึงมิตรที่มีคุณธรรม คือศีลเป็นต้น สหายดี หมายถึงเพื่อนร่วมงานที่ดี เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมรู้จักกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน พรหมจรรย์ในที่นี้หมายถึงอุริยมรรค อนึ่งข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ในที่นี้หมายถึงอุริยมรรค ทั้งหมดทีเดียว นั้นพึงทราบโดยปริยายนี้ ด้วยว่าเพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติ (ความเกิด) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชาติ ผู้มีชรา (ความแก่) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากชรา ผู้มีมรณะ (ความตาย) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ (ความเศร้าโศก) ปรีเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) เป็นธรรมดาย่อมพ้นจากโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส อานนท ข้อที่ว่าความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดีมีเพื่อนดีเป็นพรหมจรรย์ ทั้งหมดทีเดียวนั้นพึงทราบโดยปริยายนี้แล” ๕

การถอนทวิภูติเจตสิกด้วยกัลยาณมิตรที่ปรากฏในกัลยาณมิตตสูตร เรื่องเกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด กัลยาณมิตตดา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อเกิดขึ้นแห่งอุริยมรรคมืองค์ ๘ ฉะนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร (มิตรดี) พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอุริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอุริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอุริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอุริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มากอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสมาธิภูติ ฯลฯ เจริญสมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอุริยมรรคมืองค์ ๘ ทำอุริยมรรคมืองค์ ๘ ให้มากอย่างนี้แล” ๖

ตัวอย่างบุคคลผู้ถูกมิตรชั่วครอบงำอำยิจิตที่ปรากฏในเทวทัตตวิปตติสูตร คือ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ เมื่อพระเทวทัตจากไปไม่นาน ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระเทวทัตรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายทางที่ดี ภิกษุพึงพิจารณาเห็นวิบัติของตนตามกาลอันควรทางที่ดี ภิกษุพึงพิจารณาเห็นวิบัติของผู้อื่นตามกาล อันควรทางที่ดี ภิกษุพึงพิจารณาเห็นสมบัติของตนตามกาลอันควรทางที่ดี ภิกษุพึงพิจารณาเห็นสมบัติของผู้อื่นตามกาลอันควร ภิกษุทั้งหลายเทวทัตถูกอสัทธิธรรม ๘ ประการครอบงำอำยิจิตต้องไปเกิดในอบายต้องไปเกิดในนรกดำรงอยู่ชั่วกับแก้ไขไม่ได้อสัทธิธรรม ๘ ประการ คือ ๑.เทวทัตถูกลาภครอบงำอำยิจิตต้องไปเกิดในอบายต้องไปเกิดในนรกดำรงอยู่ชั่วกับ แก้ไขไม่ได้ ๒.เทวทัตถูกความเสื่อมลาภครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๓.เทวทัตถูกยศครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๔.เทวทัตถูกความเสื่อมยศครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๕.เทวทัตถูกสักการะครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๖.เทวทัตถูกความเสื่อมสักการะครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๗.เทวทัตถูกความปรารถนาชั่วครอบงำอำยิจิต ฯลฯ ๘.เทวทัตถูกความมีมิตรชั่วครอบงำอำยิจิต

๕ ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๒ / ๒ - ๔.

๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๔๙ / ๔๓.

ต้องไปเกิดในอบายต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับแก้ไขไม่ได้ ภิกษุทั้งหลายเทวทัตถูกอสัทธิธรรม ๘ ประการนี้แลครอบงำอำยิจิตต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรกดำรงอยู่ชั่วกับแก้ไขไม่ได้^๗

สรุป ด้านการศึกษาดังที่กล่าวมาทั้งหมดและการพบกัลยาณมิตร พบว่าถึงแม้จะได้รับคำแนะนำ ก็เป็นเพียงแค่ศึกษามาชั่วคราว ยังไม่เข้าถึง กระแสโศดาปัตติมรรค (มรรคญาณ) ก็ยังส่งผลการถอนทวิภูติเจตสิกได้ระดับขั้นตทั้งคปหณะ (การ ถอนได้ชั่วคราว) เท่านั้น

๔.๑.๒ การถอนทวิภูติเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้น โดยกระบวนการการบำเพ็ญทานบารมี

การถอนทวิภูติเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้น โดยกระบวนการการบำเพ็ญทานบารมี เป็นกระบวนการถอนทวิภูติเจตสิก ได้แก่ การสร้างทานบารมีให้กับบุคคลผู้ที่ยากจน ผู้ที่ปัญหา ด้านต่าง ๆ หรือการให้ทานบารมีเกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีประเภทของทานบารมี ได้แก่ สร้างทานบารมีโดยการลงทุนด้วยเงินทองหรือการสละทรัพย์ก็ได้ ไม่ลงทุนด้วยเงินทอง หรือการสละทรัพย์ก็ได้ ลงทุนด้วยสละอวัยวะหรือสละชีวิตก็ได้ ผลที่จะได้รับดังปรากฏในทานกถา (พรรณนาคุณของการให้ทานไว้หลายนัย) เช่น การให้ทานเป็นเหตุ แห่งความสุข เป็นมูลรากแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ก่อให้เกิดโภคสมบัติทั้งปวง “การให้ทานมี ๓ ระดับ ได้แก่ ๑. ทานบารมีระดับต้น ได้แก่ สละทรัพย์ภายนอกเป็นทานบารมี ๒. ทานอุปบารมี คือการ สละอวัยวะเป็นทาน ๓. ทานปรมัตถบารมีซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานระดับสูงสุด คือ การสละชีวิตเป็นการให้ทาน “บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานนิดหน่อย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคชัยในมนุษย์ ถ้าทำมากที่สุดส่งผลการถอนทวิภูติเจตสิกได้ ระดับขั้นตทั้งคปหณะ (การถอนหรือละชั่วคราว)”^๘

๔.๑.๓ การถอนทวิภูติเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้นโดยการบำเพ็ญศีลบารมี

การถอนทวิภูติเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้น โดยการบำเพ็ญศีลบารมี เป็นกระบวนการถอนทวิภูติเจตสิก ได้แก่ การรักษาศีลบารมี การรักษาศีลบารมีไม่ต้องลงทุนด้วยเงิน แต่ถ้าหมูใดคณะใดมีศีลเหมือนกันแสดงว่าคณะนั้นสามัคคีกัน แต่ถ้าศีลแตกต่างกันก็แสดงว่าไม่สามัคคีกัน ในเรื่องศีล พระพุทธองค์ทรงจำแนกศีลไว้ถึง ๓ ชั้น จากชั้นต่ำไปหาชั้นสูง ได้แก่ จูฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย หรือ ศีล ๕, ๘, ๑๐) มี ๒๖ ข้อ คือ

๑. เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

^๗ อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓ / ๗ / ๒๐๗.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๖๙ / ๖๕.

^๙ ชุ.อป. (ไทย) ๓๒ / ๕ / ๒.

^{๑๐} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓ / ๓๖ / ๒๙๔.

๒. เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสหรือพูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละเว้นขาดจากคำส่อเสียดคือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกันตรัสหรือพูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

๖. เว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรัสแต่คำไม่มี โทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๗. เว้นขาดจากคำ เพ้อเจ้อ คือ ตรัสถูกเวลา ตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรม ตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา

๘. เว้นขาดจากการพรากรพิชคามและภุตคาม และ ฉันทอาหารหรือเสวยมือเดียว ไม่เสวยตอนกลางคืน

๙. ทรงเว้นขาดจากการเสวยในเวลาวิกาล

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกาย ด้วยพวงดอกไม้ของหอมและเครื่องประทีปผิวอันเป็นลักษณะแห่ง การแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย

๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวงและการ ตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้นและการ
ขูกรรโชก

มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) มี ๑๐ ข้อ ได้แก่

๑. เว้นขาดจากการพราหมณ์พิกคามและภุตคามคือ พืชเกิดจากเหง้า เกิดจากลำต้น เกิด
จากตา เกิดจาก ยอด เกิดจากเมล็ด

๒. เว้นขาดจากการบริโภคของที่สะสมไว้ เช่น คือ สะสมข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอน
เครื่องประทีปผิวของหอมและอามิส

๓. เว้นขาดจากการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เช่น ขวนขวายดูการละเล่นอัน
เป็นข้าศึกต่อกุศลอย่างนี้ คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี การรำ การเล่านิทาน การเล่น
ปรบมือ การเล่นปลุกผี การเล่น ตีกลอง การสร้างฉากบ้านเมืองให้งดงาม การละเล่นของคนจัญฑาล
การเล่นกระดานหก การละเล่นหน้าศพ การแข่งขันช้าง การแข่งม้า การแข่งขันกระบือ การแข่ง
ชนโค การแข่งขันแพะ การแข่งขันแกะ การแข่งขันไก่ การแข่งขันนกกระทา การรำกระบี่กระบอง
การชกมวย มวยปล้ำ การรบ การตรวจพลสวนสนาม การจัดกระบวนทัพ การตรวจกองทัพ

๔. ทรงเว้นขาดจากการขวนขวายในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
เช่น ที่สมณะพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันทโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังขวนขวายในการเล่น
การพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาทอย่างนี้ คือ เล่นหมากกรุกแถวละ ๘ ตา หรือ ๑๐ ตา เล่นหมาก
เก็บ เล่นหมากไหว เล่นโยนบ่วง เล่นไม้หึ่ง เล่นกำทาย เล่นสะกา เล่นเป่าใบไม้ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นหก
คะเมน เล่นกั้งหัน เล่นดวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ เล่นเขียนทาย เล่นทายใจ เล่นล้อเลียน
คนพิการ

๕. เว้นขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่คือ เตี้ยงมีเท้าสูงเกินขนาด เตี้ยงมีเท้าเป็นรูปสัตว์ร้าย
พรมขนสัตว์ เครื่องลาดขนแกะลายวิจิตร เครื่องลาดขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีลายรูปดอกไม้ เครื่อง
ลาดยัดนุ่นเครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้ายเช่นสีหะและเสือ เครื่องลาดขนแกะมีขน ๒ ด้าน
เครื่องลาดขนแกะมีขนด้านเดียว เครื่องลาดปักด้วยไหมประดับรัตนะ เครื่องลาดผ้าไหมประดับรัตนะ
เครื่องลาดขนแกะขนาดใหญ่ที่นางฟ้อนสืบทก คนร้ายรำได้ เครื่องลาดบนหลังช้าง เครื่องลาดบนหลัง
ม้า เครื่องลาดในรถ เครื่องลาดทำด้วยหนังเสือ เครื่องลาดหนังชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดมี
หมอน ๒ ข้าง

๖. เว้นขาดจากการชวนชวายเป็นการประดับตกแต่งร่างกาย คือ อบผิว นวด อาบน้ำหอม เพาะกาย ส่องกระจก ต้มตา ทัดพวงดอกไม้ ประทับผิว ผัดหน้า ทาปาก ประดับข้อมือ สวมเกี้ยว ใช้ไม้ถือ ใช้กลักรา ใช้ดาบ ใช้พระขรรค์ ใช้ร่ม สวมรองเท้าวิจิตร ติดกรอบหน้า ปักปิ่น ใช้พัดและแส ขนหางจามรี นุ่งห่มผ้าขาวขายยาว

๗. เว้นขาดจากเครื่องนุ่งห่ม คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่อง กองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าวเรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมืองหลวง เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคน กล้าหาญ เรื่องตลก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญ และความเสื่อม

๘. เว้นขาดจากการพูดทู่เถียงแก่งแย่งกัน คือ ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ แต่ผมรู้ทั่วถึง ท่านจะรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้อย่างไร ท่านปฏิบัติผิด แต่ผมปฏิบัติถูก คำพูดของผมมีประโยชน์ แต่ คำพูดของท่านไม่มีประโยชน์ คำที่ควรพูดก่อน ท่านกลับพูดภายหลัง คำที่ควรพูดภายหลัง ท่านกลับ พูดเสียก่อน เรื่องที่ท่านเคยชินได้ผันแปรไปแล้ว ผมจับผิดคำพูดของท่านได้แล้วผมชมท่านได้แล้ว ถ้า ท่านมีความสามารถจะหาทางแก้คำพูดหรือเปลี่ยนตนให้พ้นผิดเถิด

๙. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสารคือ รับเป็นสื่อให้พระราชา ราช มหาอำมาตย์กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดี และกุมารว่า ท่านจงไปที่นี้หรือที่โน้น จงนำเอาสิ่งนี้ไปจงเอาสิ่ง นี้มาจากที่โน้น

๑๐. ฝึกฝนเว้นขาดจากการพูดหลอกลวงและการพูดเลียบเคียง เช่น พูดหลอกลวง เลียบ เคียง หว่านล้อม พูดและเล็ม ใช้ลามต่อลาม ทั้งหมดนี้คือ มัชฌิมศีล

มหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) มี ๗ ข้อ ได้แก่

๑. เว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยไตรเจณวิชา คือ ทำนายอวัยยะ ทำนายคำหนิ ทำนายโชคกลาง ทำนายฝัน ทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแว่นเวียนเทียน พิธี ชัดแกลบบูชาไฟ พิธีชัดรำบูชาไฟ พิธีชัดข้าวสารบูชาไฟ พิธีเติมเนยบูชาไฟ พิธีเติมน้ำ มั่นบูชาไฟ พิธี ฟนเครื่องเช่นบูชาไฟ พิธีพิธีกรรมด้วยเลือด วิชาดูอวัยยะ วิชาดูพื้นที่ วิชาการปกครอง วิชาทำเสน่ห์ เวทมนตร์ไล่ผี วิชาตั้งศาลพระภูมิ วิชาหมองู วิชาว่าด้วยพิษ วิชาว่าด้วยแมงป่อง วิชาว่าด้วยหนู วิชา ว่าด้วยเสียงนก วิชาว่าด้วยเสียงกา วิชาทายอายุ วิชาป้องกันลูกศร วิชาว่าด้วยเสียงสัตว์ร้อง

๒. เว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยไตรเจณวิชา คือ ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะผ้า ลักษณะไม้พลอง ลักษณะศีลตรา ลักษณะดาบ ลักษณะศร ลักษณะธนู ลักษณะอาวุธ ลักษณะสตรี ลักษณะบุรุษ ลักษณะเด็กชาย ลักษณะเด็กหญิง ลักษณะทาสชาย ลักษณะทาสหญิง ลักษณะช้าง ลักษณะม้า ลักษณะกระบือ ลักษณะโคอุสภะ ลักษณะโคสามัญ ลักษณะแพะ ลักษณะ แกะ ลักษณะไก่ ลักษณะนกกระทา ลักษณะเหี้ย ลักษณะตุ้มหู ลักษณะเต่า ลักษณะมฤค

๓. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือ ดูฤกษ์ยามตราทัพว่า พระราชาจักเสด็จหรือไม่เสด็จ พระราชาในอาณาจักรจักทรงยกทัพเข้าประชิด พระราชานอกอาณาจักรจักทรงล่าถอย พระราชานอกอาณาจักรจักทรงยกทัพมาประชิด พระราชาในอาณาจักร จักทรงล่าถอย ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชาในอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชานอกอาณาจักร ชัยชนะจักตกเป็นของพระราชานอกอาณาจักร ความปราชัยจักมีแก่พระราชาในอาณาจักร พระราชาองค์นี้จักทรงชนะ พระราชาองค์นี้จักทรงพ่ายแพ้

๔. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือ พยากรณ์ว่าจักมีจันทรคราส สุริยคราส ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์จักโคจรถูกทางหรือผิดทาง ดาวนักษัตรจักโคจรถูกทางหรือผิดทาง จักมีอุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้าย ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดาวนักษัตรจักขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่าง จันทรคราส สุริยคราส หรือนัก্ষัตรคราสจักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือดาวนักษัตรโคจรถูกทางจักมีผลอย่างนี้ โคจรผิดทางจักมีผลอย่างนี้ อุกกาบาตและดาวตก แผ่นดินไหว พายุร้ายจักมีผลอย่างนี้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และดาวนักษัตรขึ้น ตก มัวหมอง แจ่มกระจ่างจักมีผลอย่างนี้

๕. ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือ พยากรณ์ว่าฝนจะดี ฝนจะแล้ง จะหาภิกษาหารได้ง่าย จะหาภิกษาหารได้ยาก จะมีความสงบร่มเย็น จะมีภัย จะมีโรค จะไม่มีโรค การคำนวณด้วยการนับนิ้ว (มูททา) การคำนวณด้วยวิธีคิดในใจ (คณนา) การคำนวณ ด้วยวิธีอนุมานด้วยสายตา วิชาฉันทลักษณะ

๖. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือ ให้ฤกษ์ ฤกษ์เรียงหมอน ฤกษ์หย่าร้าง ฤกษ์รวบรวมนทรัพย์ ฤกษ์ใช้จ่ายทรัพย์ ทำให้โชคดี ทำให้เคราะห์ร้าย ให้ยามดุนครรภ์ ร่ายมนตร์ทำให้ลิ้นแข็ง ทำให้คางแข็ง ทำให้มือสั้นทำให้คางสั้น ทำให้หูอื้อ เป็นหมอดูลูกแก้ว ใช้หญิงสาวเป็นคนทรง ใช้หญิงประจำท้าวลัยเป็นคนทรง บวงสรวงดวงอาทิตย์และท้าวมหาพรหม ร่ายมนตร์พ่นไฟ ทำพิธีเรียกขวัญ

๗. เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา คือ ทำพิธีบนบาน พิธีแก้บน ร่ายมนตร์ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชาย ทำชายให้เป็นกะเทย ทำพิธีปลุกเรื้อน พิธีบวงสรวงพื้นที่ พ่นน้ำมันรดน้ำมันตร์ พิธีบูชาไฟ ประยูรสารรอก ยาถ่าย ยาแก้โรคลมตีขึ้นเบื้องบน ยาแก้โรคลมตีลงเบื้องต่ำ ยาแก้ปวดศีรษะ น้ำมันหยอดหู น้ำมันหยอดตา ยานัตถุ ยาหยอดตา ยาป้ายตา เป็นหมอดา หมอผ่าตัด หมอรักษาเด็ก (กุมารเวช) การให้สมุนไพรและยา การใส่ยาแล้วล้างออกเมื่อโรคหายทั้งหมดนี้คือศิลป์ของภิกษุ ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลอย่างนี้ ย่อมไม่ประสพภัยอันตรายจากการสำรวมในศีลเลย เปรียบเหมือนกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกเป็นพระราชา กำจัดข้าศึกได้แล้วย่อมไม่ประสพภัยอันตรายจากข้าศึกเลย ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นธรรมาภิบาลย่อมไม่ประสพภัยอันตรายในกายใน ชื่อ

ว่าสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างนี้แล เป็นการถอนทิฏฐิเจตสิกชั่วคราว รวม ๔๓ ข้อ และทรงเน้นว่า พระองค์ทรงมีศีลเหล่านี้โดยสมบูรณ์ คนทั้งหลายจึงสรรเสริญพระองค์^{๑๑}

ถ้าการดำรง อยู่ในศีลแล้วเจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคองค์ ๘ เพียงอธิฐานจิตทำให้ มาก ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์เท่านั้น^{๑๒} บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย ศีลนิดหน่อย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคร้ายในมนุษย์ ถ้าทำมากที่สุดส่งผล การ ถอนทิฏฐิเจตสิกได้ระดับขั้น ตทั้งคปหานะ (การ ถอนชั่วคราว)^{๑๓}

๔.๑.๔ การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้นโดยกระบวนการบำเพ็ญข้อวัตร การเดินธุดงค์

การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้น โดยกระบวนการบำเพ็ญข้อวัตรการเดิน ธุดงค์ เป็นการถอนทิฏฐิเจตสิก การปฏิบัติตามกระบวนการบำเพ็ญข้อวัตรการเดินธุดงค์ โดยสมัคร ใจตามข้อวัตรของธุดงค์ เพื่ออุบายขัดเกลา สลัด กำจัดกิเลสและเป็นการช่วยส่งเสริมความมักน้อย สันโดษ โดยพิสดารมี ๑๓ ข้อ โดยย่อ มี ๘ ข้อ คือ (๑) การอยู่ในป่าเป็นวัตร (อยู่โคนไม้เป็นวัตร –อยู่ ที่แจ้งเป็นวัตร-อยู่ป่าช้าเป็นวัตร) (๒) บิณฑบาตเป็นวัตร (นั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร คือฉันอาหาร มือเดียว-ฉันอาหารในบาตร) (๓) บิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร (๔) ห้ามภักหรือรับอาหารที่ ถวายภายหลังอีกเป็นวัตร (๕) การนุ่งห่มผ้าบังสุกุล เป็นวัตร (๖) การทรงไตรจีวรเป็นวัตร (๗) การนั่ง เป็นวัตร งคการนอน (๘) อยู่ ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร ถ้าทำมากที่สุด ยังไม่เข้าถึงโสดา ปัตติมรรค (มรรคญาณ) ก็ส่งผลการทำลาย ถอน หรือละทิฏฐิเจตสิกได้ระดับขั้นตทั้งคปหานะ (การ ละชั่วคราว)^{๑๔}

๔.๑.๕ การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้นโดยกระบวนการสร้าง ๒ เหตุ ปัจจัยทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ

การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้นโดยกระบวนการสร้าง ๒ เหตุปัจจัยให้เกิด สัมมาทิฏฐิ หมายถึง การถอนทิฏฐิเจตสิกทั้งหมดที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ การ ถอนทิฏฐิเจตสิกโดยการสร้าง ๒ เหตุปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คือ

๑) ด้านปรโตโมสะ คือ การฟัง จากกัลยาณมิตร สัตบุรุษหรือ เรียกว่า สุตมยปัญญา หมายถึงปัญญาที่เกิดจากการฟัง ที่เอื้อต่อการถอนทิฏฐิเจตสิก

^{๑๑} ที.ส. (ไทย) ๙ / ๑-๒๗ / ๑ - ๑๐.

^{๑๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๒๓ / ๕๗๘.

^{๑๓} อง.อภุจก. (ไทย) ๒๓ / ๓๖ / ๒๙๔.

^{๑๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙ / ๑๗ / ๗๙.

๒) ด้านโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดด้วยตนเอง เช่น คิดถูกวิธี คิดถูกทาง คิดอย่างมีเหตุผล คิดมีเป้าหมาย คิดอย่างเป็นระบบเรียกว่า คิดแบบสัมมาทิฐิ เช่น การคิดเรื่องการถอนทิฐิเจตสิก การคิดเรื่องการดับทุกข์ หรือเรียกว่า จินตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการคิดของตนเอง เช่น วิธีคิดแบบรู้เท่าทันตาม กุศลธรรมชาติ หรือตามกฎพระไตรลักษณ์ คือ พิจารณาความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา ที่เกิดขึ้นในชั้นห้าของตนเอง ^{๑๕} ผลแห่งการถอนทิฐิเจตสิกเพียงตังคปหานะ (ถอนได้ชั่วคราว) นอกจากนี้ยังมีกระบวนการถอนทิฐิเจตสิก โดยเฉพาะทิฐิเรื่องใดทิฐิเรื่องหนึ่ง เช่น การถอนสัkkายทิฐิ โดยการพิจารณาชั้นห้า เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และพิจารณาชั้น ๕ โดยความไม่เที่ยง ดังมีคำอธิบายดังนี้

(๑) กระบวนการถอนสัkkายทิฐิ ถอนด้วยการพิจารณาชั้น ๕ เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นบังคับบัญชาไม่ได้ กระบวนการถอนสัkkายทิฐิ มีเนื้อหาปรากฏอยู่หลายแห่งที่ตรงกันในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แก่ เล่มที่ ๑๒- ๑๔, ๑๗ - ๑๙^{๑๖} และ กระบวนการถอนสัkkายทิฐิที่ปรากฏในสัkkายทิฐิปหานสูตรว่าด้วย การถอนสัkkายทิฐิ โดยการพิจารณาชั้น ๕ (รูปชั้น ๖ เวทนาชั้น ๖ สัญญาชั้น ๖ สังขารชั้น ๖ วิญญาณชั้น ๖) โดยความเป็นทุกข์ จึงถอนสัkkายทิฐิได้ ^{๑๗} และเป็นกระบวนการ ถอนสัkkายทิฐิ ตามสาเหตุที่ยึดมั่นในชั้น ๕ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ดังที่ ปรากฏในสัkkายทิฐิสูตร ^{๑๘}

(๒) กระบวนการถอนอันทคาหิกทิฐิ พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบปัญหาเชิงปรัชญา เหตุที่พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเชิงปรัชญา เพราะปัญหานั้นไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เหตุนั้นเราจึงไม่ตอบ ปัญหาอะไรเล่าที่เราตอบ คือ ปัญหาเรื่อง อริยสัจ ๔ คือ ‘นี้ทุกข์ นี่เหตุแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติแห่งความดับทุกข์’ เราตอบ เพราะเหตุไร? เราจึงตอบ เพราะปัญหานั้นมีประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน เหตุนั้นเราจึงตอบ

ต่อไปเป็นตัวอย่าง ที่พระพุทธองค์ทรงถอนอันทคาหิกทิฐิให้กับท่านมหาโมคคัลลบุตร ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เธอจงจำปัญหาที่เราไม่ตอบและจงจำปัญหาที่เราตอบ พระพุทธองค์ได้ตรัสสาขิตนี้แล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลบุตร เกิดความยินดี ชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระพุทธองค์ ดังนี้แล” ^{๑๙} และยังมีเหตุผลที่ไม่ตอบเพราะเป็นการโต้เถียงกัน ไม่มีข้อยุติ หรือ

^{๑๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐ / ๑๒๗ / ๑๑๕.

^{๑๖} ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๘๗ / ๙๘.

^{๑๗} ส.ข (ไทย) ๑๘ / ๑๕๕ / ๒๕๖.

^{๑๘} ส.ข (ไทย) ๑๗ / ๑๕๖ / ๒๕๗.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๒๘ / ๑๔๑.

ยุติได้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร ดังจะได้กล่าวตัวอย่างในสูตรต่อไป ได้แก่ วัจนโคตตสูตรว่าด้วยวัจนโคตรปริพาชก ในสมัยพุทธกาลวัจนโคตรปริพาชกได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่อง อันทคาหิกทิกฏฐิ ๑๐ มีใจความย่อว่า พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า วัจนโคตรปริพาชก ปัญหาอันทคาหิกทิกฏฐิ ๑๐ เหล่านี้เราไม่ตอบคำถาม เพราะเหตุว่าเราไม่พิจารณาชั้น ๕ เป็นอัตตา ไม่พิจารณาอัตตามีชั้น ๕ ไม่พิจารณาชั้น ๕ ในอัตตา ไม่พิจารณา อัตตาในชั้น ๕^{๒๐} อีกตัวอย่างหนึ่งที่ไม่ตอบคำถาม ดังที่ปรากฏในวัจนโคตตสังยุต เพราะเหตุว่า แต่ละสูตรมีใจความอธิบายว่า ปุณฺชนคนทั่วไป ยึดมั่นยึดติดว่าชั้น ๕ เป็นอัตตา เพราะเหตุว่า ปุณฺชนไม่รู้เรื่องชั้น ๕ จึงทำให้เกิดทิกฏฐิเจตสิกต่าง ๆ มากมายหลายอาการ และยึดติด ดังปรากฏใน วัจนโคตรสังยุต ได้แก่ (๑) สูตรที่ว่าด้วยความไม่รู้ในชั้น ๕ (๒) สูตรความไม่เห็นในชั้น ๕ (๓) สูตรความไม่รู้แจ้งในชั้น ๕ (๔) สูตร ความไม่รู้เท่าทันในชั้น ๕ (๕) สูตรความไม่ แหวงตลอดในชั้น ๕ (๖) สูตรความไม่กำหนดในชั้น ๕ (๗) สูตรความไม่เข้าไปกำหนดในชั้น ๕ (๘) สูตรความไม่เข้าไปกำหนดเฉพาะในชั้น ๕ (๙) สูตรความไม่เข้าไปเพ่งในชั้น ๕ (๑๐) สูตรความไม่เห็นประจักษ์ในชั้น ๕ และสูตรความไม่เห็นประจักษ์ในข้อปฏิบัติที่ทำให้ ชั้น ๕ หลุดพ้นจากทิกฏฐิเจตสิกหรืออกุศลธรรมได้^{๒๑}

อีกตัวอย่างหนึ่งเหตุผลอีกข้อหนึ่ง ที่ไม่ตอบคำถาม คือ ในยมกสูตร ว่าด้วยพระยมกะ มีใจความย่อว่า มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าภิกษุยมกะ มีความเห็นผิด เกี่ยวกับอันทคาหิกทิกฏฐิ ๑๐ แต่บัดนี้พระภิกษุยมกะได้ถอนอันทคาหิกทิกฏฐิได้สำเร็จแล้ว เพราะท่านได้ฟังธรรมเทศนาของ พระ สารีบุตร ให้พิจารณาชั้น ๕ โดยความไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นดับไปแล้ว ตั้งอยู่ไม่ได้ และอธิบายว่าปุณฺชนคนทั่วไปไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ จึงไม่รู้ชัดเกี่ยวกับชั้น ๕ มีความไม่เที่ยง ได้แก่ ๑. ไม่รู้ชัดรูปชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปชั้น ๕ ไม่เที่ยง ๒. ไม่รู้ชัดเวทนาชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า เวทนาชั้น ๕ ไม่เที่ยง ๓. ไม่รู้ชัดสัญญาชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สัญญาชั้น ๕ ไม่เที่ยง ๔. ไม่รู้ชัดสังขารชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า สังขารชั้น ๕ ไม่เที่ยง ๕. ไม่รู้ชัดวิญญานชั้น ๕ ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า วิญญานชั้น ๕ ไม่เที่ยง และตรัสว่า ปุณฺชนคนทั่วไปไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ จึงไม่รู้ชัดเกี่ยวกับชั้น ๕ เป็นทุกข์ ได้แก่ ๑. ไม่รู้ชัดรูปชั้น ๕ ที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า รูปชั้น ๕ เป็นทุกข์ ๒. เวทนาชั้น ๕ ที่เป็นทุกข์ ๓. สัญญาชั้น ๕ ที่เป็นทุกข์ ๔. สังขารชั้น ๕ ที่เป็นทุกข์ ๕. ไม่รู้ชัดวิญญานชั้น ๕ ที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า วิญญานชั้น ๕ เป็นทุกข์ และตรัสว่าปุณฺชนคนทั่วไป ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ จึงไม่รู้ชัดเกี่ยวกับชั้น ๕ เป็นอนัตตา ได้แก่ ๑. ไม่รู้ชัดรูปชั้น ๕ ที่เป็นอนัตตามความเป็นจริงว่า รูปชั้น ๕ เป็น

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๘ / ๔๗๑ / ๔๘๘.

^{๒๑} ส.ช. (ไทย) ๑๗ / ๖๐๗ / ๓๗๔.

อนัตตา ๒. เวทนาขันธที่เป็นอนัตตา ๓. สัญญาขันธที่เป็นอนัตตา ๔. สังขารขันธที่เป็นอนัตตา ๕. ไม่รู้ชัดวิญญานขันธที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า วิญญานขันธเป็นอนัตตา

ปุถุชนคนทั่วไปไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ จึงไม่รู้ชัดเกี่ยวกับขันธ ๕ ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ ๑. ไม่รู้ชัดรูปขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า รูปขันธถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๒. เวทนาขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๓. สัญญาขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๔. สังขารขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๕. ไม่รู้ชัดวิญญานขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า วิญญานขันธถูกปัจจัยปรุงแต่ง ปุถุชนคนทั่วไป ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ จึงไม่รู้ชัดเกี่ยวกับขันธ ๕ เป็นผู้ฆ่าตนเอง ได้แก่ ๑. ไม่รู้ชัดรูปขันธที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า รูปขันธเป็นผู้ฆ่า ๒. เวทนาขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๓. สัญญาขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๔. สังขารขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๕. ไม่รู้ชัดวิญญานขันธที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า วิญญานขันธเป็นผู้ฆ่า

คำอุปมาเหมือนเศรษฐีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มากมาย แต่มีผู้คิดร้าย ได้ประพฤติดนแบบเสแสร้ง แกล้งขอรับใช้ท่านเศรษฐี ๆ พึงรับเขาไว้ เขารับใช้เป็นอย่างดี ประพฤติตนให้เป็นที่พอใจ พูดแต่คำไพเราะ อ่อนหวาน ทำให้เศรษฐี นั้นเชื่อตายใจว่าเขาเป็นมิตรสหาย และไว้วางใจ เมื่อใดบุรุษนั้นคิดว่า เศรษฐีนี้ไว้วางใจดีแล้ว เมื่อนั้นเขารู้ว่าเศรษฐีอยู่ในที่ลับจึงใช้ มีดหรือของมีคมปลิดหรือฆ่าชีวิตเศรษฐีนั้นจนสิ้นลมหายใจ ปุถุชนทั่วไปนั้นเข้าไปยึดมั่นอุปาทานขันธ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ ตลอดกาลนานดังคำอุปมา ส่วนพระอริยสาวก ผู้ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ / สัตบุรุษ ย่อมไม่พิจารณา ๑. ขันธ ห้า เป็นอัตตา ๒. อัตตามีขันธห้า ๓. ขันธห้าในอัตตา ๔. อัตตาในขันธห้า พระอริยสาวก ผู้ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ/ สัตบุรุษ ย่อม ๑. รู้ชัดรูปขันธที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า รูปขันธไม่เที่ยง ๒. รู้ชัดเวทนาขันธที่ไม่เที่ยง ๓. รู้ชัดสัญญาขันธที่ไม่เที่ยง ๔. รู้ชัดสังขารขันธที่ไม่เที่ยง ๕. รู้ชัดวิญญานขันธที่ไม่เที่ยง ๖. รู้ชัดรูปขันธที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า รูปขันธเป็นทุกข์ ๗. รู้ชัดเวทนาขันธที่เป็นทุกข์ ๘. สัญญาขันธที่เป็นทุกข์ ๙. สังขารขันธที่เป็นทุกข์ ๑๐. รู้ชัดวิญญานขันธที่เป็นทุกข์ ๑๑. รู้ชัดรูปขันธที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า รูปขันธเป็นอนัตตา ๑๒. รู้ชัดเวทนาขันธที่เป็นอนัตตา ๑๓. รู้ชัดสัญญาขันธที่เป็นอนัตตา ๑๔. รู้ชัดสังขารขันธที่เป็นอนัตตา ๑๕. รู้ชัดวิญญานขันธที่เป็นอนัตตา ๑๖. รู้ชัดรูปขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งตามความเป็นจริงว่า รูปขันธถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๑๗. รู้ชัดเวทนาขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๑๘. สัญญาขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๑๙. สังขารขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๒๐. รู้ชัดว่าวิญญานขันธที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ๒๑. รู้ชัดรูปขันธที่เป็นผู้ฆ่าตามความเป็นจริงว่า รูปขันธเป็นผู้ฆ่า ๒๒. รู้ชัดเวทนาขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๒๓. สัญญาขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๒๔. รู้ชัดสังขารขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๒๕. รู้ชัดวิญญานขันธที่เป็นผู้ฆ่า ๒๖. ไม่เข้าไปยึดมั่นรูปขันธว่า รูปขันธเป็นอัตตาของเรา ๒๗. เวทนาขันธ ๒๘. สัญญาขันธ ๒๙. สังขารขันธ ๓๐. วิญญานขันธว่าวิญญานขันธเป็นอัตตาของเรา อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ ที่พระอริยสาวก/ สัตบุรุษนั้น ไม่เข้าไปยึดมั่นย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาล

นาน พระสารีบุตร เป็นผู้อนุเคราะห์ ว่ากล่าว พร่ำสอน จนจิตของพระภิกษุยมกะจึงหลุดพ้นจากทิฏฐิเจตสิกหรืออาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ถือนั่นอุปาทาน ขันธ์ห้า ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่เกิดจากผัสสะทางอายตนะหก^{๒๒}

อีกตัวอย่างหนึ่งในคัมภีร์พุทธสูตรว่าด้วยอุปมาสุนัขถูกล่ามด้วยเชือกไว้ที่หลัก วังวนเวียนตามหลัก ฉนั้นใดปุถุชนผู้ไม่ได้สติก็ฉนั้นนั้น ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษย่อมพิจารณาขันธ์ห้า เป็นอัตตา อัตตาวามีขันธ์ห้า ขันธ์ห้าในอัตตา อัตตาในขันธ์ห้า ปุถุชนนั้นย่อมแล่นวนเวียนอยู่กับขันธ์ห้า (ขันธ์ห้า อุปมาเหมือนเสาหลักที่ล่ามสุนัขไว้) ไม่พ้นจากขันธ์ห้า ส่วนอริยะสาวกผู้ได้สติ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ย่อมไม่พิจารณาเห็นขันธ์ห้า โดยความเป็นอัตตา อัตตาวามีขันธ์ห้า ขันธ์ห้าในอัตตา อัตตาในขันธ์ห้า ย่อมไม่แล่นวนเวียนอยู่กับขันธ์ห้า เมื่อไม่แล่นวนเวียน ย่อมพ้นจากขันธ์ห้าจึงกล่าวได้ว่า ย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส และย่อมพ้นจากความทุกข์ ทั้งปวง^{๒๓}

อีกตัวอย่างหนึ่งในพุทธคัมภีร์พุทธสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยสุนัขถูกล่ามสูตรที่ ๒ อุปมาเปรียบสุนัขที่ถูกมัดด้วยเชือกล่ามไว้ที่หลัก ถ้าแม่สุนัขนั้นเดินก็เดินใกล้หลัก ถ้าแม่สุนัขนั้นยืน ก็ยืนใกล้หลัก ถ้าแม่สุนัขนั้นหมอบ ก็หมอบใกล้หลัก ถ้าแม่สุนัขนั้นนอนก็นอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉนั้นใดปุถุชนผู้ไม่ได้สติก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน ย่อมพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ว่า นั้นของเรา เราเป็นนั้น นั้นเป็นอัตตาของเรา ปุถุชนนั้น เขาเดินก็เดินใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง ถ้าแม่เขายืนก็ยืนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง เขานั่งก็นั่งใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง ถ้าแม่เขานอนก็นอนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ ประการนี้เอง^{๒๔} และคำว่าขันธ์ห้า มีคำอธิบายในชั้นสูตรว่าด้วยขันธ์ห้าประการ คือ

๑) รูปขันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายใน หรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลว หรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตามนี้เรียกว่ารูปขันธ์ ๒) เวทนาขันธ์ ฯลฯ ๓) สัญญาขันธ์ ฯลฯ ๔) สังขารขันธ์ ฯลฯ ๕) วิญญาณขันธ์ ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่าขันธ์ห้าประการ และอุปาทานขันธ์ ๕ ประการ คือ ๑) รูปขันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม ประกอบด้วยอาสวะ กิเลสแก่อุปาทาน นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์ คือ รูปขันธ์ ๒) เวทนาขันธ์ ฯลฯ เรียกว่า อุปาทานขันธ์ คือ เวทนาขันธ์ ๓. สัญญาขันธ์ ฯลฯ เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือสัญญาขันธ์ ๔) สังขารขันธ์ ฯลฯ เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือ สังขารขันธ์ ๕ วิญญาณขันธ์ ฯลฯ เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือวิญญาณขันธ์ เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์ ๕ ประการ^{๒๕} และพิจารณา ความทุกข์ในขันธ์ ๕ มี คำอธิบายใน

^{๒๒} ส.ข. (ไทย) ๑๗ / ๘๕ / ๑๔๖ - ๑๕๓.

^{๒๓} ส.ข. (ไทย) ๑๗ / ๘๙ / ๑๘๙ - ๑๙๐.

^{๒๔} ส.ข. (ไทย) ๑๗ / ๑๐๐ / ๑๙๑.

^{๒๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗ / ๔๘ / ๖๖.

ทุกขสูตรว่า ด้วยสิ่งที่เป็นทุกข์ ๑. รูปชั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้น พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ๒. เวทนาชั้นเป็นทุกข์ ฯลฯ ๓. สัญญาชั้นเป็นทุกข์ ฯลฯ ๔. สังขารชั้นเป็นทุกข์ ฯลฯ ๕. วิญญาณชั้นเป็นทุกข์ ฯลฯ และพิจารณาชั้นห้า เป็นอนัตตา

๑. รูปชั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตาส่งนั้นพึงเห็น ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ๒. เวทนาชั้นเป็นอนัตตา ฯลฯ ๓. สัญญาเป็นอนัตตา ฯลฯ ๔. สังขารเป็นอนัตตา ฯลฯ ๕. วิญญาณชั้นเป็นอนัตตา ฯลฯ ผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ฯลฯ รู้ชัดอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป ^{๒๖}

(๓) กระบวนการถอนทวิภูตีสกที่เกี่ยวกับอาการของนิยตมิจฉาทิภูตีสก สามเป็นกระบวนการถอนทวิภูตีสกโดยเฉพาะถอนเรื่อง นิยตมิจฉาทิภูตีสก โดยการเว้นอกุศลธรรม ๓ ประการ ได้แก่ ๑. กายทุจริต (การฆ่าและการเบียดเบียนให้สัตว์ให้ได้รับทุกข์ การลักทรัพย์ การประพฤติดินในกาม) ๒. วจีทุจริต (พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ) ๓. มโนทุจริต (อกิขมา คือ โลภอยากได้ของเขา พยาบาท คือปองร้ายเขา เห็นผิดจากคลองธรรมหรือมิจฉาทิภูตีสก คือเห็นผิดในเรื่องกรรม) จักสมาทนหรือบำเพ็ญกุศลธรรม ๓ ได้แก่ ๑. กายสุจริต (เว้นจากการฆ่า และการเบียดเบียนให้สัตว์ให้ได้รับทุกข์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดินในกาม) ๒. วจีสุจริต (เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ) ๓. มโนสุจริต (ไม่อกิขมา คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาท คือปองร้ายเขา ไม่เห็นผิดจากมิจฉาทิภูตีสก คือเห็นผิดในเรื่องกรรม) ประพฤติตนในทางดีอยู่เสมอ ^{๒๗}

(๔) กระบวนการถอนทวิภูตีสกที่เกี่ยวกับอาการของทวิภูตีสก ๖๒ เป็นกระบวนการถอนทวิภูตีสกโดยเฉพาะถอนเรื่องทวิภูตีสก ๖๒ โดยการไม่ยึดมั่นถือมั่นหรือหลุดพ้น ทางผัสสะ ๖ คือ ๑. จักขุสัมผัส ความกระทบทางตา ๒. โสตสัมผัส ความกระทบกันทางหู ๓. ฆานสัมผัส ความกระทบกันทางจมูก ๔. ชิวหาสัมผัส ความกระทบกันทางใจ ๕. กายสัมผัส ความกระทบกันทางกาย ๖. มโนสัมผัส ความกระทบกันทางใจ ^{๒๘}

(๕) กระบวนการถอนทวิภูตีสกที่เกี่ยวกับมิจฉาทิภูตีสกที่ปรากฏในมิจฉาทิภูตีสกปหานสูตร ว่าด้วยการถอนมิจฉาทิภูตีสก เป็นกระบวนการถอนทวิภูตีสกโดยเฉพาะถอนเรื่องมิจฉาทิภูตีสก โดยการพิจารณาชั้น ห้า คือรูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น โดยความไม่เที่ยง จึงถอนมิจฉาทิภูตีสกได้ ^{๒๙} ซึ่งเป็นกระบวนการถอนทวิภูตีสกตามสาเหตุที่ยึดมั่นในชั้นห้า ดังที่ปรากฏ

^{๒๖} ส.ข.(ไทย) ๑๗ / ๑๖ - ๑๗ / ๒๙ - ๓๐.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๙๖ / ๙๙ - ๑๐๘.

^{๒๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔ / ๓๒ / ๔๓.

^{๒๙} ส.ม. (ไทย) ๑๘ / ๑๖๕ / ๑๙๙.

ในมิจฉาทิฎฐิสูตร^{๓๐} และกระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิกตามสาเหตุที่ไปคบหาผู้มีมิจฉาทิฎฐิ โดยการไม่ไปคบหากับผู้มีมิจฉาทิฎฐิ พยายามคบกับสัตบุรุษหรือผู้ที่มีสัมมาทิฎฐิ พยายามนึกคิดแต่เรื่องที่เป็นเรื่องสัมมาทิฎฐิ

(๖) กระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิกที่เกี่ยวกับอัตตานุทิฎฐิที่ปรากฏในอัตตานุทิฎฐิพหวนสูตร ว่าการถอนอัตตานุทิฎฐิ เป็นกระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิกโดยเฉพาะถอนเรื่อง อัตตานุทิฎฐิโดยความเป็นอนัตตาทิจึงละอัตตานุทิฎฐิได้^{๓๑} ซึ่งเป็นกระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิกตาม สาเหตุที่ยึดมั่นในขันธห้า ดังที่ปรากฏในอัตตานุทิฎฐิสูตร และ ที่ปรากฏในในขันธสูตรว่าด้วยขันธห้า โดยการพิจารณาขันธห้า โดยความไม่เที่ยง ผู้ใดมีศรัทธา และมีปัญญา ย่อมก้าวลงสู่อริยมรรค ผ่านพ้นภูมิของปุถุชนได้แล้ว ไม่ควรทำกรรมที่ทำแล้วไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปเรต อสุรกาย สัตว์ นรก และไม่สมควรตายตราบเท่าที่ยังไม่ทำให้แจ้งโสดาปัตติผลและ มีความแน่อนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๓๒} และที่ปรากฏในอรหันตสูตรว่าด้วยพระอรหันต์ โดยการพิจารณาขันธห้า เป็นพระไตรลักษณ์ ได้แก่ ขันธห้า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ให้พิจารณาสิ่งนั้นว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา เห็นด้วยปัญญาอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากอัตตานุทิฎฐิ/สัkkายทิฎฐิ/ทิฎฐิเจตสิกหรืออกุศลธรรมไม่มีเหลือ ไม่มีพิน มีแต่ความสุขในฌาน ในมรรคผล อารมณ์พระนิพพาน ไม่หวั่นไหวใด ๆ ทั้งสิ้น ชาตินี้สิ้นแล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะทำอีกแล้ว^{๓๓}

สรุปการถอนทิฎฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นต้น ดังที่กล่าวมาย่อมมีผลแห่งการถอนทิฎฐิเจตสิก ได้เพียงตักคปหานะ (ถอนได้ชั่วคราว) เพราะว่าปุถุชนทั่วไปยังไม่เข้าถึงกระแสโสดาปัตติมรรค ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินเรื่องการถอนทิฎฐิเจตสิกได้ระดับใด เต็ดขาด หรือไม่ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๒ รูปแบบและกระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิกด้วยสมถกรรมฐาน

การถอนทิฎฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นกลางหมายถึง กระบวนการถอนทิฎฐิเจตสิก คือ มีผลการถอนได้เพียงข่มโดยวิธีฝึกสมถกรรมฐาน ได้แก่ การเจริญสมถกรรมฐาน ๔๐ อารมณ์ เลือกรูปัตถิอารมณใดอารมณหนึ่ง โดยการพัฒนาจิตให้เป็นมหัคคตจิตกุศล ดังกล่าว มีรายละเอียดดังนี้

บุคคลผู้มีปัญญาหลักแหลมได้ปฏิบัติตามสัมมาสมาธิ (เอกัคคตาเจตสิก) คือ ต้องสงัดจาก กามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมฌาน – จตุตถฌาน (ขณะนั้นยังไม่ได้พิจารณาถอนอาสวะ

^{๓๐} ส.ข. (ไทย) ๑๗ / ๑๕๔ / ๒๔๕ - ๒๔๖.

^{๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๘ / ๑๖๗ / ๒๐๑.

^{๓๒} ส.ข. ๑๗ / ๓๑๑ / ๓๒๗.

^{๓๓} ที่เดียวกัน หน้า ๑๑๕.

กิเลสหรือทวิภูติเจตสิกให้หมดไป) มีสติบริสุทธิ์ที่ได้มาอย่างรวดเร็ว ส่งผลการถอนทวิภูติเจตสิกได้เพียงมี อนุภาพข่มอารมณ์ไว้เท่านั้น ลักษณะการข่มอารมณ์อุปมาดังหินทับหญ้าหรือบุคคลผู้ตะกละในอาหาร ถึงแม้จะได้อาหารจานใหญ่ ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการ สามารถรับประทานอาหารจานแล้วจาน เล่าได้หมด ฉะนั้นบุคคลใดอารมณ์ฉาน หรือรูปกสิณขนาดใหญ่ ก็สามารถเข้าฌานข่มอารมณ์นั้นได้ ฉะนั้นได้นั้นนั้น การทำฌาน หมายถึง การประกอบจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียว อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งซึ่งเป็นบัญญัติ วิตกเจตสิกทำหน้าที่ยกระดับจิตให้เข้าถึงอารมณ์แล้ว เภาหรือขจัดถิ่นเจตสิก มีทชเจตสิก (ท้อถอย เชื่องซึม อุปมาเปรียบเหมือนคนเกียจคร้านสิ้นคิด) มิให้เข้ามาสู่กระแสจิต วิจารเจตสิก (ไตร่ตรอง) เภา วิจิกิจฉาเจตสิก (ความสงสัย) ปิตีเจตสิก (ความพอใจ) เภาโทสเจตสิก (ดูร้ายไม่พอใจ) สุข (เวทนาเจตสิก) เข้ามาปราบหรือเภา อุทธัจจเจตสิก (ความฟุ้งซ่าน) และกุกกุกจเจตสิก (รำคาญใจ) สมาธิหรือเอกัคคตาเจตสิก (ตั้งมั่นในอารมณ์เดียวไม่วกแวกไปในอารมณ์หนึ่ง) รับผิดชอบการทำลาย หรือเภาผลาญโลภเจตสิก (ยินดีติดใจ) ทันทิ นับว่าเป็นวิธีการที่ทรงใช้ธรรมให้รบกับธรรม ได้มีประสิทธิภาพเพียงข่มอารมณ์ไว้เท่านั้น^{๓๕}

สมณะ แปลว่า อุบายเครื่องสงบระงับจิตใจ มี ๔๐ อารมณ์ จัดเป็นประเภทได้ ๗ หมวด คือ หมวด ๑ ได้แก่ กสิณ ๑๐ คือ ๑. เพ่งดูดินเป็นอารมณ์ ๒. เพ่งดูน้ำเป็นอารมณ์ ๓. เพ่งดูไฟเป็นอารมณ์ ๔. เพ่งดูลมเป็นอารมณ์ ๕. เพ่งดูสีเขียวเป็นอารมณ์ ๖. เพ่งดูสีเหลืองเป็นอารมณ์ ๗. เพ่งดูสีแดงเป็นอารมณ์ ๘. เพ่งดูสีขาวเป็นอารมณ์ ๙. เพ่งดูแสงสว่างเป็นอารมณ์ ๑๐. เพ่งดูอากาศเป็นอารมณ์ หมวด ๒ ได้แก่ อสุภะ ๑๐ คือ ๑. พิจารณาซากศพที่เน่าพองเป็นอารมณ์ ๒. พิจารณาซากศพที่มีสีเขียวคล้ำเป็นอารมณ์ ๓. พิจารณาซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลออกเป็นอารมณ์ ๔. พิจารณาซากศพที่ขาดกลางตัวเป็นอารมณ์ ๕. พิจารณาซากศพที่สัตว์กัดกินแล้วเป็นอารมณ์ ๖. พิจารณาซากศพ มีมือ เท้า ศีรษะเป็นอารมณ์ ๗. พิจารณาซากศพที่สับฟันเป็นท่อน ๆ เป็นอารมณ์ ๘. พิจารณาซากศพที่มีโลหิตไหลอาบอยู่เป็นอารมณ์ ๙. พิจารณาซากศพที่มีหมู่นอนคลานไปมาอยู่เป็นอารมณ์ ๑๐. พิจารณาซากศพที่เหลืออยู่แต่ร่างกระดูกเป็นอารมณ์

หมวด ๓ ได้แก่ อนุสสติ ๑๐ คือ ๑. การระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ๒. การระลึกถึงคุณของพระธรรมเป็นอารมณ์ ๓. การระลึกถึงคุณของพระสงฆ์เป็นอารมณ์ ๔. การระลึกถึงศีลที่ตนรักษาเป็นอารมณ์ ๕. การระลึกถึงทานที่ตนบริจาคเป็นอารมณ์ ๖. การระลึกถึงเทวดาเป็นอารมณ์ ๗. การระลึกถึงนิพานเป็นอารมณ์ ๘. การระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ ๙. การระลึกกำหนดร่างกาย เป็นของน่าเกลียด เป็นอารมณ์ ๑๐. การระลึกถึงลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์ หมวด ๔ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ คือ ๑. คิดปรารถนาดีให้สัตว์ทั้งมวลเป็นสุข ๒. คิดสงสารจะช่วยให้สัตว์ทั้งมวลพ้นจากทุกข์ ๓. คิดยินดีต่อสัตว์ทั้งปวงที่ได้สุขแล้ว เรียกว่า มุทิตา ๔. ความวางใจเป็นกลาง ไม่

^{๓๕} อภิ. สง. (ไทย) ๓๔/๐/ [๒๑ - ๒๔].

เอนเอียงไปด้วยความชอบใจหรือเกลียดชัง หมวด ๕ ได้แก่ อาหารปฏิกุลสัญญา ๑ คือ พิจารณาด้วยอาการ ๘ อย่าง ว่าเป็นของปฏิกุลนำเกลียดจนกระทั่งไม่ยินดีในรสของอาหาร หมวด ๖ ได้แก่ จตุธาตุวัตถาน ๑ คือ การกำหนดพิจารณาร่างกายให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เข้ามาผสมแล้วปรุงแต่งขึ้นเท่านั้น หมวด ๗ ได้แก่ อรูป ๔ คือ ๑. การเพ่งดูอากาศ ว้างเปล่าเป็นอารมณ์ ๒. การเพ่งดูวิญญาณเป็นอารมณ์ ๓. การเพ่งดูความไม่มีเป็นอารมณ์ ๔. การเพ่งดูว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ เป็นอารมณ์^{๓๖} ผู้ปฏิบัติเลือกอารมณ์ใดอารมณ์ ตามจริตของตนเองแล้วปฏิบัติตาม ถ้าทำมากที่สุดส่งผลการถอนทิฐิเจตสิก หรืออภิสสกรรมทั้งหลาย ได้เพียงการข่ม (วิกขัมภนปหานะ) อารมณ์ ไว้เท่านั้น

ผู้วิจัยเลือกนำเสนอการถอนทิฐิเจตสิกด้วยการเจริญอานาปานสติในมหาสุโรวาทสูตรมีเรื่องว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี แม้ท่านพระราหุลก็ครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปทางเบื้องพระอุณาโลมครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงผินพระพักตร์ไปรับสั่งกับท่านพระราหุลว่า “ราหุล เธอพึงเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อย่างนี้ว่า ‘นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา’”

ท่านพระราหุลทูลถามว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค รูปเท่านั้นหรือข้าแต่พระสุคต รูปเท่านั้นหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ราหุล ทั้งรูป ทั้งเวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ” หลังจากนั้น ท่านพระราหุลคิดว่า “วันนี้ ใครหนอที่พระผู้มีพระภาคจะทรงประทานโอวาทโปรดเฉพาะพระพักตร์ แล้วเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต” กลับจากที่นั่นแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรได้เห็นท่านพระราหุลนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง จึงกล่าวกับท่านพระราหุลว่า “ราหุล เธอจงเจริญอานาปานสติภาวนาเถิด เพราะอานาปานสติภาวนาที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก” อานาปานสติ ๑๖ ขั้น คือ ไปสู่ปากดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

๑. เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’

เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’

^{๓๖} พระมหาสิทธิการ, หลักสูตรนักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอกรวมทุกวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒ - ๔๔.

- เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’
๓. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก’
๔. สำเนียงกว่า ‘เราระงับกายสังขารหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราระงับกายสังขารหายใจออก’
๕. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้ปิตีหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้ปิตีหายใจออก’
๖. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุขหายใจออก’
๗. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก’
๘. สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตตสังขารหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตตสังขารหายใจออก’
๙. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตหายใจออก’
๑๐. สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิงหายใจออก’
๑๑. สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่นหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่นหายใจออก’
๑๒. สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิตหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิตหายใจออก’
๑๓. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก’
๑๔. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก’
๑๕. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก’
๑๖. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า’
 สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก’

ราหุล เมื่ออานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ทำให้มากแล้วอย่างนี้ลมอัสสาสะ (หายใจเข้า) ลมปัสสาสะ (หายใจออก) ครั้งสุดท้ายที่ปรากฏชัด ย่อมดับไป ที่ไม่ปรากฏชัด

ยังไม่ดับไป” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาชิตนี้แล้ว ท่านพระราหุลมีใจยินดีชื่นชมพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล ^{๓๗}

สรุปการถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการสมถกรรมฐาน ๔๐ อารมณ์ ผู้วิจัยเลือกอานาปานสติเป็นอารมณ์ ดังที่กล่าวมาย่อมมีผลแห่งการถอนทิฏฐิเจตสิก ได้เพียงวิกขัมภนปหานะ (ถอนได้เพียงข่มอกุศลธรรม) เพราะว่าปุณฺณทัฬหะยังไม่เข้าถึงกระแสโสดาปัตติมรรค ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินเรื่องการถอนทิฏฐิเจตสิกได้ระดับใด เด็ดขาด หรือไม่ ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๓ รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยวิปัสสนากรรมฐานด้วยมหาสติปัฏฐานสูตร

การถอนทิฏฐิเจตสิกด้วยกระบวนการขั้นสูงสุดหมายถึงกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิก ซึ่งมีผลการถอนได้เด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหานะโดย การเจริญวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ พัฒนาจิตจนเกิดมรรคญาณในระดับโลกุตตรจิต มรรคญาณ มี ๔ ระดับ ได้แก่ ๑. โสดาปัตติมรรค (สามารถถอนทิฏฐิเจตสิกที่เกิดขึ้นในจิตเป็นสมุจเฉทปหานะ) ๒. สกาคามิมรรค ๓. อนาคามิมรรค ๔. อรหัตมรรค เรียกว่า มรรคญาณ ๔ ก่อนอื่นต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้เกิดโสดาปัตติมรรคที่ปรากฏในมหาปัญญกถา ว่าด้วยมหาปัญญา มี ๔ ประการ คือ (๑) คบสัตบุรุษเข้าไปหาหรือไปอยู่ร่วมเป็นครั้งคราวกับสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตรที่สามารถสอบอารมณ์หรือเข้าใจเรื่องญาณระดับมรรคญาณ (๒) ฟังพระสัทธรรม หรืออาศัยองค์ประกอบภายนอกได้แก่ ปรโตโฆสะ หมายถึง การรับฟังคำแนะนำสั่งสอนเล่าเรียน การอ่าน การสนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับฟังสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรจะเกิดความเห็นตรงที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ เน้นเฉพาะเรื่องการถอนอาการของทิฏฐิเจตสิก ทั้งหมดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) พิจารณาก่อนเชื่อ (ตามหลักกรรมกาลามสูตร ๑๐) ซึ่งไม่ใช่เชื่อที่ประกอบด้วยโมหเจตสิก โลกเจตสิกที่แรงกล้า (๔) ลงมือปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ จนเกิดมรรคญาณ ด้วยตนเอง ^{๓๘}

ข้อปฏิบัติเพื่อการถอนทิฏฐิเจตสิกในทางพระพุทธศาสนามีอยู่หลายประการ ส่วนใหญ่นเน้นด้านการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นทางสายเอก (ทางเดียว) คือสติปัฏฐาน ๔ โดยมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ คอยเกื้อหนุนแล้วจะทำให้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาได้ ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ปรากฏในมัคคสูตรว่าด้วยทางเดียว ^{๓๙} และ มีคำอธิบายในอริยสูตร ว่าด้วยธรรมที่เป็น

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๑๓ - ๑๒๑ / ๑๒๕ - ๑๓๓.

^{๓๘} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๓ / ๕๔๓.

^{๓๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๔๐๙ / ๒๖๖.

อริยะบุคคล ว่าด้วยสติปัฏฐาน ๔ ที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้ว เป็นอริยะบุคคลระดับโสดาบันขึ้นไป สามารถนำออกไปเพื่อให้สิ้นทุกข์โดยชอบ^{๔๐}

เมื่อมรรคญาณเกิดขึ้นทันที่ความหลงติดในรูปนามถูกปลดออกถอนสักรายกิริยา แต่ก็ไม่ใช่ ถอนเฉพาะทวิขันธ์เท่านั้นที่ถูกปลดออก อกุศลธรรมทั้งปวงที่เป็นเหตุนำไปสู่อบายก็ถูกปลดออก เช่นกัน^{๔๑} หรือส่งผลสามารถถอนสังโยชน์สาม ได้ เป็นสมุจเฉทปหานะ ได้ตัดขาดและยังส่งผลไม่ตกในอบายสี่ คือ นรก กำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน แดนเปรต และพวกอสุรกาย และมีความแน่อนที่จะสำเร็จเป็นสภากามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรคในวันข้างหน้าซึ่งเป็นคำอธิบายที่ปรากฏในปฐมโสดาบันสูตร ว่าด้วยพระโสดาบัน (ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์แปด) สูตรที่หนึ่ง^{๔๒} และมีคำอธิบายการเจริญ สติปัฏฐานสี่ ดังปรากฏในวิภังคสูตรว่าด้วยการจำแนกสติปัฏฐาน ได้แก่ (๑) พิจารณา เห็นกายในกาย และเห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด-เหตุดับในกายอยู่ (๒) พิจารณา เห็นเวทนาในเวทนาและ เห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด-เหตุดับในเวทนาอยู่ (๓) พิจารณา เห็นจิตในจิตและ เห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด-เหตุดับในจิตอยู่ (๔) พิจารณาธรรม ในธรรม และ เห็นธรรมที่เป็นเหตุเกิด-เหตุดับในธรรมอยู่^{๔๓} และมีคำอธิบายการเจริญสติปัฏฐานสี่ ดังปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ได้แก่

(๑) พิจารณาเห็นกายในกาย ผู้ปฏิบัติจะเลือกปฏิบัติให้ตรงตามจริตของตนเองหรือตามโอกาสที่จะสะดวกหมวดใดหมวดหนึ่งก็ได้ เช่น ๑) หมวดลมหายใจเข้าออก หรือเรียกว่าอานาปานสติในหมวดอนุสสติ ๑๐ ปฏิบัติดังนี้ นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น สำเนียงว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า สำเนียงว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก เป็นต้น ๒) หมวดอริยาบถ ปฏิบัติดังนี้ เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอน ก็รู้ชัดว่า เรานอน เมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ ๓) หมวดสัมผัสขันธ์ ปฏิบัติดังนี้ ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก ทำความรู้สึกตัวในการครองสังขาริ บาตร และจีวร ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน

^{๔๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๓๘๓ / ๒๓๙.

^{๔๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔ / ๐ / [๓๔-๓๕].

^{๔๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๔๗๒ / ๒๘๒.

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๔๐๖ / ๒๖๒.

การตื่น การพูด การนั่ง ^{๔๔} ๔) หมวดสิ่งปฏิภูล ปฏิบัติดังนี้ ให้พิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ใสใหญ่ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร อุจจาระ ๒ ข้าง เต็มไปด้วยธัญพืชชนิดต่าง ๆ คือ ข้าวสาลี ถั่วเขียว ถั่วเหลือง เมล็ดงา คนตาดี เปิดดูยวณนั้นออกมา พิจารณาเห็นว่า นี่เป็นข้าวสาลี นี่เป็นถั่วเขียว นี่เป็นถั่วเหลือง นี่เป็นเมล็ดงา แม้ฉันใด ฉะนั้นเหมือนกัน พิจารณาเห็น กายนี้ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ นั้นไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ๆ ซึ่งไม่เป็นไปตามอำนาจของเราหรือใคร ตรงกันกับอัตตา เป็นสภาพที่ว่างเปล่า และไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แท้จริงเป็นไปตามเหตุปัจจัยของ กระบวนการที่เป็นสังขารไม่ใช่บัญญัติธรรม และให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา จนเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง จิตจะคลายความกำหนัด หลุดพ้นจากอุปาทานในการยึดมั่นถือมั่นรูปนามขันธ์ห้าของตนเองและผู้อื่นในที่สุดก็พบพระนิพพานหรือพ้นจากความทุกข์ นั้นเอง ๕) หมวดธาตุ ปฏิบัติดังนี้ ให้พิจารณาเห็นกายนี้ ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็น ธาตุว่าในกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ อุปมาเหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้มีความชำนาญ ครั้นฆ่าโคแล้ว แบ่งอวัยวะออกเป็นส่วน ๆ แม้ฉันใดฉันนั้นเหมือนกัน ให้พิจารณาเห็น กายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความชัดเจน ๖) หมวดปาฐา ๙ หมวดปฏิบัติดังนี้ เห็นซากศพอัน เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ว ๑ วัน ตายแล้ว ๒ วัน หรือตายแล้ว ๓ วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำ ศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม ฉะนั้นนํากายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับฉะนั้นนั้นเหมือนกันว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มีลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ เป็นต้น ^{๔๕}

(๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ปฏิบัติดังนี้ ๑) เมื่อเสวยสุขเวทนา(ความรู้สึกสุข) ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนา ๒) เมื่อเสวยทุกขเวทนา(ความรู้สึกทุกข์) ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนา ๓) เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข) ก็รู้ชัดว่า เราเสวยความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข ๔) เมื่อเสวยสุขเวทนาที่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่มีอาามิส ๕) เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอาามิส ๖) เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่มีอาามิส ๗) เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอาามิส ๘) เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่มีอาามิส ๙) เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอาามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอาามิส มีสติปรากฏอยู่เฉพาะ

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๐๗ - ๑๓๗ / ๑๐๑ - ๑๓๑.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๑๑ / ๑๐๗ - ๑๐๙.

หน้าว่า เวหนามีอยู่ ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก จึงชื่อว่าพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา

(๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ปฏิบัติดังนี้ ๑) จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า จิตมีราคะ ๒) จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากราคะ ๓) จิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโทสะ ๔) จิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโทสะ ๕) จิตมีโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตมีโมหะ ๖) จิตปราศจากโมหะ ก็รู้ชัดว่า จิตปราศจากโมหะ ๗) จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่า จิตหดหู่ ๘) จิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่า จิตฟุ้งซ่าน ๙) จิตเป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นมหัคคตะ ๑๐) จิตไม่เป็นมหัคคตะ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ ๑๑) จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็รู้ชัดว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ๑๒) จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ชัดว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ๑๓) จิตเป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตเป็นสมาธิ ๑๔) จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ชัดว่า จิตไม่เป็นสมาธิ ๑๕) จิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ชัดว่า จิตหลุดพ้นแล้ว ๑๖) จิตไม่หลุดพ้น ก็รู้ชัดว่า จิตไม่ หลุดพ้น ^{๔๖}

(๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ได้แก่ ๑) หมวดธรรมนิวรรณ์ ๕ คือ ๑) เมื่อกามฉันทะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า กามฉันทะภายในของเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัด เหตุนั้นการละกามฉันทะที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และกามฉันทะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น ๒) เมื่อพยาบาทภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า พยาบาทภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อพยาบาทภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า พยาบาทภายในของเรา ไม่มี การเกิดขึ้นแห่งพยาบาทที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัด เหตุนั้น และพยาบาทที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น ๓) เมื่อถีนมิทธะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อถีนมิทธะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า ถีนมิทธะภายในของเรา ไม่มีการเกิดขึ้นแห่งถีนมิทธะที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัด เหตุนั้น การละถีนมิทธะที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัด เหตุนั้น และถีนมิทธะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น ๔) เมื่ออุทธัจจกุกกุกจะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า อุทธัจจกุกกุกจะภายในของเรามีอยู่หรือเมื่อ อุทธัจจกุกกุกจะภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า อุทธัจจกุกกุกจะภายในของเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งอุทธัจจกุกกุกจะที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละอุทธัจจกุกกุกจะที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และอุทธัจจกุกกุกจะที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น ๕) เมื่อวิจิกิจฉาภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในของเรามีอยู่หรือเมื่อวิจิกิจฉาภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า วิจิกิจฉาภายในของเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งวิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนี้และวิจิกิจฉาที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนี้

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๑๓ - ๑๑๔ / ๑๐๙ - ๑๑๑.

๒) หมวดชั้นคือ อุปาทานชั้น ๕ ประการอยู่ ว่า ๑. รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ๒. เวทนาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ๓. สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ๔. สังขารเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ ๕. วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้

๓) หมวดอายตนะ คือ อายตนะภายใน ๖ ประการ และอายตนะภายนอก ๖ ประการอยู่ ๑. รู้ชัดตา รู้ชัดรูป และสังโยชนใดอาศัยตาและรูปทั้ง ๒ นั้นเกิดขึ้นก็รู้ชัดสังโยชนนั้น การเกิดขึ้นแห่งสังโยชนที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละสังโยชนที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุนั้น และสังโยชนที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น ๒. รู้ชัดหู รู้ชัดเสียง ฯลฯ ๓. รู้ชัดจมูก รู้ชัดกลิ่น ฯลฯ ๔. รู้ชัดลิ้น รู้ชัดรส ฯลฯ ๕. รู้ชัดกาย รู้ชัดโผฏฐัพพะ ฯลฯ ๖. รู้ชัดใจ รู้ชัดธรรมารมณ์ และสังโยชนใดอาศัยใจและธรรมารมณ์ทั้ง ๒ นั้นเกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชนนั้น การเกิดขึ้นแห่งสังโยชนที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละสังโยชนที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และสังโยชนที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น^{๔๗}

๔) หมวดโพชฌงค์คือ โพชฌงค์ ๗ ประการอยู่ ได้แก่ ๑. เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า สติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มี ความเกิดขึ้นแห่งสติสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่งสติสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ชัดเหตุนั้น ๒. เมื่อฉัมมวិยาสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ฯลฯ ๓. เมื่อวิริยสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ฯลฯ ๔. เมื่อปิตัมภโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ฯลฯ ๕. เมื่อปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ภายในมีอยู่ ฯลฯ ๖. เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ฯลฯ ๗. เมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ภายในของเรามีอยู่ หรือเมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในไม่มี ก็รู้ชัดว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่มี การเกิดขึ้นแห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมิได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้นและความเจริญบริบูรณ์แห่งอุเบกขาสัมโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น^{๔๘}

๕) หมวดสัจจะ คือ อริยสัจคือ ๑. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ คือ ขาติเป็นทุกข์ ขราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัสอุปายาสเป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ ๒. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์สมุทัย ๓. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ ๔. รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา^{๔๙} อานิสงส์แห่ง

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๑๕ - ๑๑๗ / ๑๐๑ - ๑๑๖.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๑๘ / ๑๑๖ - ๑๑๗.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๑๙ / ๑๑๘ - ๑๒๘.

การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ๑. บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี ตลอด ๖ ปี ตลอด ๕ ปี ตลอด ๔ ปี ๓ ปี ตลอด ๒ ปี ตลอด ๑ ปี ตลอด ๗ เดือน ตลอด ๖ เดือน ตลอด ๕ เดือน ตลอด ๔ เดือน ตลอด ๓ เดือน ตลอด ๒ เดือน บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๑ เดือน ตลอดครึ่งเดือน บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ วัน พึงหวังผลอย่างหนึ่งในสองอย่าง คืออรหัตตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี หรือถอนทิฐิเจตสิกเป็นสมุจเฉตปหานะ ไม่เหลือไม่มีพื้น^{๕๐}

การ ผีกสติปัฏฐาน ๔ จนเกิดญาณหรือปัญญาเจตสิกในมรรคญาณ กล่าวโดยอาการของ ญาณโดยย่อมี ๑๖ ญาณ เมื่อกล่าวโดยพิสดารมี ๗๓ เช่น ญาณที่ ๗๒ ชื่อว่า สัพพัญญุตญาณ (ญาณความรู้ในธรรมทั้งปวง) และญาณที่ ๗๓ ชื่อว่า อนาวรณญาณ (ญาณที่ไม่มีเครื่องกั้น รู้ตลอดทั้งหมดด้วยปัญญาไม่อะไรกันไว้) แต่ญาณทำหน้าที่ถอนทิฐิเจตสิก ได้แก่ มัคคญาณ (ญาณในอริยมรรค) เท่านั้น^{๕๑} การผีกสติปัฏฐาน ๔ จนเกิดญาณหรือปัญญาเจตสิกในมรรคญาณกล่าวโดยอาการญาณหรือปัญญาซึ่งมี ๑๖ อาการเป็นตัวถอนทิฐิเจตสิก ได้แก่ ๑. การได้ปัญญา คือ การได้ การถึง การเข้าถึง มรรคญาณ ผลญาณ ๒. ความเจริญแห่งปัญญา คือ ความเจริญแห่งปัญญาที่เจริญแล้ว ๓. ความไพบูลย์แห่งปัญญา คือ ปัญญาของพระอรหันต์ที่ถึงความไพบูลย์แล้ว ๔. ความเป็นผู้มีปัญญามาก คือ ปัญญาที่กำหนดอริยมรรคได้มาก ๕. ความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวางคือ ปัญญาที่กำหนดอภิญญาต่าง ๆ และกำหนดอริยมรรคได้กว้างขวาง ๖. ความเป็นผู้มีปัญญาไพบูลย์ คือ ปัญญาที่กำหนดอภิญญาต่าง ๆ และกำหนดอริยมรรคได้ไพบูลย์หรือกำหนดพระนิพพานได้อย่างไพบูลย์ ๗. ความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง คือ ปัญญาที่กำหนดอภิญญาต่าง ๆ และกำหนดอริยมรรคได้ลึกซึ้งมาก หรือกำหนดพระนิพพานได้อย่างลึกซึ้ง ๘. ความเป็นผู้มีปัญญาไม่ใกล้ ตัวอย่างเช่น ปัญญาของพระโสดาบัน ห่างไกลแสนไกล ไม่ใกล้ ไม่ชิดกับปัญญาของสกทาคามี เมื่อเทียบกับพระโสดาบัน พระสกทาคามี มีปัญญาไม่ใกล้ ๙. ความเป็นผู้มีปัญญาจุจแผ่นดิน ปัญญาที่เสมอด้วยแผ่นดิน ปัญญาที่กว้างขวางจุจแผ่นดิน คือ ปัญญาที่ย้ายที่ ครอบงำ ที่ครอบงำ ความโง่ ที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงหรือโมหะเจตสิกแล้วจุจแผ่นดิน ๑๐. ความเป็นผู้มากด้วยปัญญา คือ เป็นผู้ประพัตด้วยปัญญา มีปัญญาเป็นยอด มีปัญญาเป็นใหญ่ มีปัญญาเป็นธงชัยในการหลุดพ้นจากอุปาทาน อกุศลธรรมทั้งปวง เป็นเป้าหมายในชีวิต ๑๑. ความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว ลักษณะรีบด่วน รีบมาก คือ เจริญอริยมรรคได้เร็ว ๑๒. ความเป็นผู้มีปัญญาฉับพลัน คือ รู้ทันที เช่น รู้ทันทีในการเจริญอริยมรรค เป็นต้น ๑๓. ความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง คือ มีความพอใจมาก มีความยินดีมาก เช่นในการรู้แจ้ง รู้จริง เรื่องความจริงของชีวิต ๑๔. ความเป็นผู้มีปัญญาเคลื่อนไป แล่นไป ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ ในอดีต ในอนาคต ในปัจจุบัน

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒ / ๑๓๗ - ๑๓๘ / ๑๒๘ - ๑๓๑.

^{๕๑} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑ - ๖๑ / ๑ - ๙๙.

ทั้งภายนอกและภายใน เป็นต้น ๑๕. ความเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมหรือปัญญาดับพลันทันที คือ ปัญญาที่ทำลายหัวหน้ากิเลส ได้แก่ ปัญญาที่ทำลายและถอนความโง่ได้ดับพลันทันที ๑๖. ความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส คือ ปัญญาที่ทำลายกองความโง่ที่ไม่เคยทำลายมาก่อน^{๕๒}

ลักษณะของปัญญาเจตสิกหรือญาณที่แก่กล้าได้ทำหน้าที่ขององค์แห่งอริยมรรค ๘ ประการมีอาการเป็นมรรคสมังคี ในขณะที่แห่งโสดาปัตติมรรคเกิดรวมตัวในจิตดวงเดียวกันมีพลังมาก คือ มีสภาวะธรรมเป็นมรรคญาณและถอนสัkkายาทิฏฐิและมิจฉาทิฏฐิอื่น ๆ หมดไม่มีเหลือชนิดถอน โคนถอนรากเหง้าของอกุศลธรรม เรียกว่า อาการแห่งการบรรลุมรรค มีพระนิพพานเป็นอารมณ์^{๕๓} หรือเรียกว่า “ การตรัสรู้ ” (อภิสมยกา) ด้วยจิตที่เป็นปัจจุบันและญาณ (ปัญญาเจตสิก) ในขณะที่แห่งโลกุตระมรรคจิตเกิดขึ้น การตรัสรู้ หรือบรรลุมรรค มีเท่านี้หรือ ? ไม่ใช่มีเท่านี้ ? บุคคลนั้น ย่อม ละกิเลส (ทิฏฐิเจตสิก ฯลฯ) ได้ด้วย คือ ละกิเลส ฯลฯ ที่เป็นอดีตได้อนาคตได้ ปัจจุบันได้และหยั่งลง สู่อมตะคือพระนิพพาน มีสภาวะเป็นที่สุดจึงเรียกว่าการตรัสรู้มีเพียงเท่านี้^{๕๔}

ต่อไปเป็นคำอธิบายที่ปรากฏในข้อมูลระดับทุติยภูมิซึ่งสอดคล้องตรงกับข้อมูล ระดับขั้นปฐมภูมิ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายเรื่องวิปัสสนาซึ่งเป็นอุบายหรือ กระบวนการที่ทำให้เกิดมรรคญาณเพื่อถอนทิฏฐิเจตสิกโดยเป็นสมุเพทปหานะ ไว้ในหนังสือพุทธธรรม สรุปลงโดยย่อคือ วิปัสสนากรรมฐานหมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง มี หลักสำคัญของการวิปัสสนาคือ การใช้สติตามทันรู้ขณะปัจจุบัน เช่น การตามดูรู้ทันกาย เวทนา จิต ธรรม ๆ คือ นิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕อายตนะ ๖โพชฌงค์ อริยสัจ ๔ รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ เกิดขึ้นอย่างไร และไม่ให้อึดมั่นในสิ่งนั้น ๆ เพียงแต่ระลึกเท่านั้นเป็นพอ ฝึกไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดเกิดมรรคญาณ สามารถถอนทิฏฐิเจตสิกได้^{๕๕}

พระมหาสิทธิการ ได้อธิบายเรื่องวิปัสสนาซึ่งเป็นอุบายหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดมรรค ญาณเพื่อถอนทิฏฐิเจตสิกโดยเป็นสมุเพทปหานะ ไว้ในหนังสือหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้น เอก รวมทศวิชา สรุปลงโดยย่อคือ วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง อุบายหรือวิธีการฝึกอบรมจิตเพื่อให้ เกิดปัญญาที่สามารถรู้ เห็นธรรมทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ รูป นาม หรือ ขันธ์ ๕ (อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจจะ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒) ธรรมที่เป็นรากเหง้า ของวิปัสสนามี ๒ อย่าง คือ ๑) สลวิสุทฺธิ ๒) จิตตวิสุทฺธิ วิธีการเจริญวิปัสสนา กรรมฐาน คือ การพิจารณาให้รู้เห็นตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา

^{๕๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๔ / ๕๔๔ - ๕๕๙.

^{๕๓} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๒๓๗ / ๔๐๑.

^{๕๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ / ๑๙ / ๕๗๒.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), ๗๔๘, ๘๑๑ - ๘๑๒.

กรรมฐาน เช่น วิปัสสนาวิชันธ์ ๕ เป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นไปในลักษณะทั้ง ๓ คือ ๑. อนิจจลักษณะ ๒. ทุกขลักษณะ ๓. อนัตตลักษณะ พิจารณาเห็นอยู่เช่นนี้ เนื่อง ๆ วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่ขัดขวางปัญญาเจตสิกทำให้หลงผิดไป และทำให้เกิดวิปัสสนาเสื่อมลง หมายถึง สิ่งไม่เที่ยง เข้าใจว่าเที่ยง สิ่งใดทุกข์เข้าใจว่าเป็นสุข สิ่งใดไม่ใช่ตัวตนว่าเป็นตัวตน สิ่งใดไม่งามว่างาม ระดับจิตของผู้เจริญวิปัสสนาเมื่อถึงมรรคจิตย่อมเกิดขึ้นถอนทิวฏฐิเจตสิกได้เป็นสมุจเฉทโดยเด็ดขาด มินิพพานเป็นอารมณ์ ^{๕๖}

พระอาจารย์ทอง สิริมณฑโล ได้อธิบาย กระบวนการที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดอาการเข้าสู่มรรคญาณที่ต่างกันเพื่อละทิวฏฐิเจตสิก ไว้ในหนังสือทางสายเอก สรุปใจความโดยย่อได้แก่ ๑) ทำให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ติดสิ่งโยชน์ ๒) เป็นผู้มีศีล ๓) ศึกษาพระไตรลักษณ์แท้เฉพาะหน้าที่มาจากปรมัตถ์ อารมณ์ ๔) กำหนดรู้รูปนามในอารมณ์ปัจจุบัน ผู้ที่เคยให้ทานและรักษาศีลมาก่อนจะเข้าสู่มรรคญาณด้วยอาการของพระอนิจจัง คือ จะเกิดอาการพองยุบเร็วขึ้นถี่ขึ้น เมื่อจิตดับวับลงในขณะนั้นก็แสดงว่า การก้าวเข้าสู่มรรคญาณ เป็นไปในลักษณะอนิจจัง ผู้ที่เคยปฏิบัติ สมถกรรมฐานมาก่อนจะเข้าสู่มรรคญาณ ด้วยอาการของพระทุกขัง คือ ถ้าอาการพองยุบไม่สม่ำเสมอ ผู้ปฏิบัติรู้สึกอึดอัดแสดงถึงความเป็นทุกขังของรูปนาม เมื่อจิตดับวับในขณะนั้นก็แสดงว่าการก้าวเข้าสู่มรรคญาณนั้นในลักษณะทุกขัง ผู้ที่เคยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาก่อนจะเข้าสู่มรรคญาณด้วยอาการของพระอนัตตา คือ ถ้าอาการพองยุบแผ่วเบาประณีตลง แสดงถึงความเป็นอนัตตาของรูปนาม เมื่อจิตดับวับลงในขณะนั้น ก็แสดงว่าการก้าวเข้าสู่มรรคญาณนั้น เป็นในลักษณะอนัตตา ๕) โดยการปรับอินทรีย์ห้า (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) ให้เสมอกัน แล้วองค์ธรรมที่ตามมา คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ และในช่วงอธิฐานจะมี ๕ ญาณเกิดขึ้น ได้แก่ ๑. อนุโลมญาณ ๒. โคตรญาณ ๓. มรรคญาณ ๔. ผลญาณ ๕. ปัจจเวกขณญาณเกิดขึ้นแวบเดียว ติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย อุปมาความเร็วที่ติดต่อกัน เร็วยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ เมื่อมรรคญาณเกิดขึ้นแล้วทิวฏฐิถูกทำลายลงมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นอันว่ารู้แจ้งอริยสัจสี่พร้อมกัน ^{๕๗}

พระอาจารย์สัทธัมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้อธิบายการถอนทิวฏฐิเจตสิกโดยการพิจารณาปฏิจสมุปบาทโดยนัยทั้งสี่เพื่อถอนทิวฏฐิทั้งเจ็ดทิวฏฐิ (สัสสตทิวฏฐิ อจเฉททิวฏฐิ นัตถิติวฏฐิ อตตทิวฏฐิ อีสสรนิมมานวาททิวฏฐิเกี่ยวกับพระเจ้า อเหตุกทิวฏฐิ อกิริยทิวฏฐิ) สรุปโดยย่อได้ดังนี้ การพิจารณาปฏิจสมุปบาทเพื่อถอนทิวฏฐิเจตสิกทั้ง ๗ อาการ คือ ๑) เมื่อพิจารณาแล้วรู้ว่า ชันธ์ห้ามีการเกิดและการดับติดกันไม่ขาดสาย ในภพหนึ่งก็ดี ในภพต่อ ๆ ไปก็ดี การพิจารณารู้แบบนี้ สามารถถอน

^{๕๖} พระมหาสิทธิการ, หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก รวมทุกวิชา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๗.

^{๕๗} พระราชพรหมจารย์ (พระอาจารย์ทอง สิริมณฑโล), ทางสายเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (เชียงใหม่ : หจก.โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๕ - ๑๗๐, ๓๔๓ - ๓๔๔.

อุจเฉททิฏฐิและนัตถิทิฏฐิได้ เพราะยังรู้การเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด ไม่หายไปไหนหรือสูญหายไป ๒) เมื่อพิจารณาแล้วรู้ว่าการสืบทอดของชั้น ๕ โดยไม่ขาดสายก็จริง แต่สภาวะของปฏิจสมุปบาทธรรมเหล่านี้ มีสภาพต่างกัน มีเหตุผลต่างกัน การพิจารณารู้อย่างนี้ สามารถถอนหรือละสัสสตทิฏฐิได้ เพราะยังรู้เห็นสภาพธรรมที่เป็นเหตุเป็นผล ก็เกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอ ไม่ใช่เกิดขึ้นแล้วก็ตั้งอยู่ได้ตลอดไป เช่น เวทนากับตัณหาที่เป็นเหตุและเป็นผล คู่หนึ่งที่เกิดขึ้นนั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แล้วเกิดใหม่อีก ไม่มีของเก่าตั้งอยู่ เป็นของใหม่อยู่เสมอ ๖) ฉะนั้น ความเห็นที่ว่าเที่ยง คือ สัสสตทิฏฐิจึงหายไป ๓) เมื่อพิจารณาแล้วรู้ว่าเหตุต่าง ๆ มีวิชาเป็นต้น ที่ให้ผลต่าง ๆ มีสังขารเป็นต้น เกิดขึ้นเป็นไปตามสภาวะ ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะมาจัดแจงให้เป็นไปได้ การพิจารณารู้อย่างนี้ จึงถอน หรือละอัตถิทิฏฐิที่เกี่ยวกับตัวตนได้ ถอนอิสสรนิมมานวาททิฏฐิ มีความเห็นคิดว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นได้ในโลกนี้มีพระเจ้าเป็นผู้สร้างก็หายไป ๔) เมื่อพิจารณาแล้วรู้ว่าการเกิดขึ้นของผลธรรมต่าง ๆ นั้นมีเหตุของตนโดยเฉพาะไม่ก้ำก๋ายกัน เช่น สังขารเกิดขึ้นก็มีวิชาเป็นเหตุ นอกจากอวิชาแล้วธรรมอื่น ๆ จะเป็นเหตุให้สังขารเกิดขึ้นไม่ได้ การพิจารณารู้อย่างนี้ สามารถถอนหรือละอเหตุกทิฏฐิและอกิริยทิฏฐิได้ ^{๕๘}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปฐม บัญศรีตัน ได้อธิบายการถอนทิฏฐิเจตสิกตามกระบวนการถอนโดยใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา และโดยการใช้หลักฐนียวิสัยและวิธีการถอนของพระพุทธเจ้า สรุปโดยย่อคือ หลักมัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง การปฏิบัติโดยหลักการ ความเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง วางตนเป็นกลาง ไม่มีความลำเอียงเพราะความรัก ความเกลียด ความหลง และความกลัว เรียกว่าโดยวิธีการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเฉพาะข้อแรกเป็นวิธีการถอนความเห็นผิดโดยตรงให้เป็นความเห็นที่ถูกต้องตามสัมมาทิฏฐิสูตรซึ่งเป็นองค์อริยมรรคข้อแรก คือ การเห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ พระไตรลักษณ์ ปฏิจสมุปบาท ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามมหาสติปัฏฐานสูตร จึงจะหลุดพ้นจากความเห็นผิดหรือทิฏฐิเจตสิกได้ ส่วนองค์อริยมรรคข้ออื่น ๆ ก็จะต้องตามไปด้วย และได้อธิบายกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกโดยการใช้หลักฐนียวิสัย หมายถึง การตอบโดยคงไว้ หรือการตอบโดยการไม่ตอบคำถาม หรือนิ่ง ๆ ไม่พูด ด้วยทรงเห็นว่าตอบไปแล้วยิ่งเข้าใจผิดหนักเข้าไปอีก หรือส่งผลทำให้ไม่หลุดพ้นจากทิฏฐิเจตสิกหรือความทุกข์ไปได้ และได้อธิบายกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกโดยการใช้วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง การเสด็จเข้าไปหาบุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมตามได้หรือเผยแพร่คำสอนได้ดีโดยเลือกเวลาที่เหมาะสมที่สุด ดังเช่น เสด็จเข้าไปหาปัญจวัคคีย์เพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเข้าไปอยู่ร่วมไปทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ลดการพูดมาก ยิ่งผู้มีชื่อเสียงมาก ๆ ยากที่ถอนได้ง่าย ๆ ต้องใช้เวลานานถึงสามเดือน ดังเช่น เข้าไปอยู่ร่วมกับ

^{๕๘} พระอาจารย์สัทธัมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปฏิจสมุปบาทที่ปนิ** **หลักสูตรมัชฌิมาอริยมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี. อินเตอร์ พรีน จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๓ - ๑๗๔.

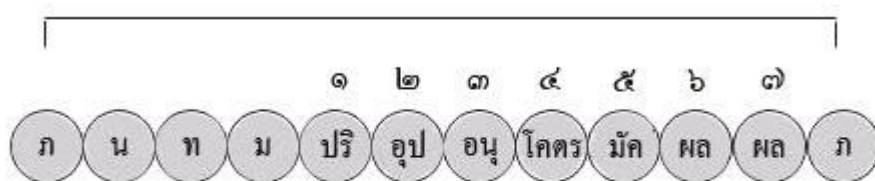
ชฎิล เป็นธรรมดาจะต้องได้รับความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตน ไม่ยอมพูดและไม่ยอมมองหน้าด้วย ถูกปฏิเสธ ต้องสร้างความคุ้นเคยก่อนจึงจะถอนทิฐิเจตสิกได้ การสนทนาในประเด็นตามบริบทและบุคคลปรับความเข้าใจให้ตรงกัน มีเมตตาจิตต่อกันไม่ใช่วาจาที่รุนแรงต่อกัน ถือเอาความถูกต้องที่เห็นร่วมกันเป็นที่ตั้ง หลีกเลียงประเด็นที่ต่างกันให้มากที่สุด วินิจฉัยตามความเป็นจริงร่วมกันจึงจะยอมรับหรือถอนทิฐิเจตสิกได้

เวลาปกติของพระพุทธองค์โดยภาพรวม มีพุทธกิจ ๕ ประการ (๑) เวลาเข้าตรูปินทบาท (๒) เย็นทรงแสดงธรรมแก่ผู้เข้าเฝ้า (๓) เวลาค่ำ ทรงสอนพระภิกษุในสังกต (๔) เวลากลางคืน ทรงสนทนาแก่เหล่าเทวดาและอสรชน (๕) เวลาใกล้รุ่ง ทรงใช้พระญาณตรวจตราถึงผู้ที่สามารถตรัสรู้ธรรมหรือบรรลุธรรมได้ เพื่อหลุดพ้นความยากจนและได้พบความสุขที่ไม่มีโทษปัจจุบัน และอนาคตตลอดไปเรียกว่า พระนิพพาน^{๕๙}

พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิจิโร (น้อยวัน) ได้อธิบายการถอนทิฐิเจตสิกตาม กระบวนการของ โสตาปัตติมรรควิธี สรุปโดยย่อคือ ศาสนาบางศาสนาหรือบางลัทธิสอนว่า คนหรือมนุษย์ทุกคนมีบาปหรือทิฐิเจตสิกติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด บาปนั้นมนุษย์ไม่สามารถจะเปลื้องออกได้ด้วยตนเอง ต้องสุดท้ายแล้วแต่พระเจ้าจะประทาน บางลัทธิใช้วิธีบวงสรวง บางลัทธิฆ่าสัตว์บูชาญ บางลัทธิสอนให้ไหว้ต้นไม้ใหญ่หรือจอมปลวก บางลัทธิก็เชื่อว่าเมื่อได้ลงอาบน้ำในแม่น้ำคงคา บาปนั้นก็จะได้หลุดลอยหายไป บางลัทธิสอนให้สวดสรรเสริญและการขำมนุษย์พวกอื่นไม่เป็นบาป พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแนวคิดเหล่านี้ทั้งหมด พร้อมทั้งแสดงทัศนะของพระองค์ ด้วยวิธีการวิปัสสนาตามหลักไตรลักษณ์ ตามหลักปฏิจัมมุปบาท และอริยสัจสี่หรือแสดงให้ลึกลงไปเรียกว่า กระบวนการถอนทิฐิเจตสิกที่เป็นไปตามลำดับญาณที่บรรลุเป็นพระโสดาบุคคผลแสดงเป็นรูปภาพมรรควิธี ได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑ มรรควิธี

๗ ชวนะจิต

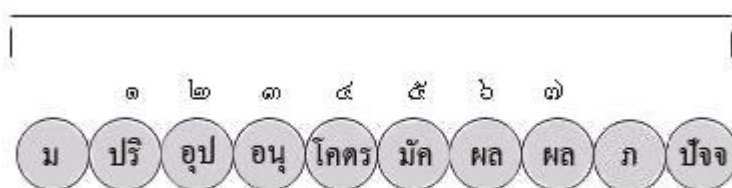
๑. ก หมายถึง ภาวัญหน้า หรือ ภาวัญจิตซึ่งเป็นจิตที่มีประจำตัวสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่ง ๆ ในภูมิ ๓๐ ภูมิ (เวณีสัญญาสัตตภูมิ) ๒. น หมายถึง ภาวัญคจลนะเป็นภาวัญที่หวนไหวด้วย

^{๕๙} ปฐม บัญศรีตัน, “อิทเมวสัจจะนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, โครงการวิจัยคณะมนุษยศาสตร์, (คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๖๘ - ๘๘.

อำนาจอารมณ์ ๖ ที่มาปรากฏทางปัญจทวารและทางมโนทวาร ๓. ท หมายถึง ภวังค์ปัจเฉทะ แปลว่า ตัดกระแสภวังค์เกิดเป็นวิถีจิตใหม่ ๔. ม หมายถึง มโนทวาราวชชนะ ทำหน้าที่พิจารณาพระไตรลักษณ์ ๕. ปรี หมายถึง บริกรรมเพื่อให้เกิดขึ้นมรรคญาณ ๖. อุป หมายถึง อุปจารเข้าไปใกล้ชิดมรรคญาณ ๗. อนู หมายถึง อนุโลม รู้ชัด ว่าดับ ลงไป ตอนไหน ๘. โคตร หมายถึงโคตรภูที่รูปร่างมียัตินิพพานเป็นอารมณ์ ๙. มัค หมายถึง มรรคญาณตัดกิเลสขาด มินิพพานเป็นอารมณ์ ๑๐. ผล หมายถึง มินิพพานเป็นอารมณ์ครั้งที่หนึ่ง ๑๑. ผล หมายถึง มินิพพานเป็นอารมณ์ ครั้งที่สอง ๑๒. ภ หมายถึง ภวังค์หลังเกิดขณะสิ้นสุดวิถีหนึ่ง ๆ ^{๖๐} และ พระอาจารย์บุญเลิศ เหมโก ได้อธิบายการถอนทัญญูเจตสิกโดยแสดงเป็นรูปภาพมรรควิถี ไว้ในหนังสือคู่มือสอบอารมณ์กรรมฐานของศูนย์วิปัสสนาเคลื่อนที่แห่งประเทศไทย สรุปใจความโดยย่อคือ โดยใช้กระบวนการฝึกสติปัญญาฐานสี่จนเกิดเป็นกระบวนการมรรคญาณถอนทัญญูเจตสิก แสดงเป็นรูปภาพมรรควิถี (ผู้ปฏิบัติได้ผลช้า) ได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๒ มรรควิถี (ผู้ปฏิบัติได้ผลช้า)

๗ ขวนะจิต

๑. ม หมายถึง มโนทวาราวชชนะ พิจารณาพระไตรลักษณ์ ๒. ปรี หมายถึง บริกรรมเพื่อให้เกิดขึ้นของมรรคญาณ ๓. อุป หมายถึง อุปจาร เข้าไปใกล้ชิดมรรคญาณ ๔. อนู หมายถึง อนุโลม รู้ชัด ว่าดับลงไปตอนไหน ๕. โคตร หมายถึง ทั้งรูปร่างมียัตินิพพานเป็นอารมณ์ มีอาการขาดความรู้สึกลงไปโดยฉับพลัน (รู้ว่าถูบลลงไปขณะใด ตอนพองหนอ ยุบหนอ นิ่งหนอ ถูกหนอ) อุปมาเหมือนคนกำลังเดินทางไปอยู่ดี ๆ แล้วพลัดตกหลุมลงไปในไม่ทันรู้ตัวการดับลงอย่างนี้เรียกว่า โคตรภูญาณ ๖. มัค หมายถึง มรรคญาณ ตัดกิเลสขาดมียัตินิพพานเป็นอารมณ์ หลังจาก โคตรภูญาณเกิดขึ้น ๑ ขณะ ตรงนี้เรียกว่ามรรคญาณเกิดขึ้นซึ่งทำหน้าที่ถอนทัญญูเจตสิกเป็นสมุจเฉทปหานะ ๗. ผล หมายถึง มินิพพานเป็นอารมณ์ครั้งที่ ๑ ๘. ผล หมายถึง มินิพพานเป็นอารมณ์ ครั้งที่ ๒ ๙. ภวังค์ หมายถึง ภวังค์ ที่คั่นระหว่างผลญาณกับปัจเฉทะญาณ ๑๐. ปัจจ หมายถึง

^{๖๐} พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิโร (น้อยวัน), “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๖-๑๑๕.

ปัจจุเวกขณญาณ ทำหน้าที่พิจารณากิเลสที่ละ ที่เหลือ มรรค ผล นิพาน ที่ตนผ่านมาแล้ว โสตาปัตติมรรควิธีสำหรับติกขบุคคล (ผู้ปฏิบัติได้ผลเร็ว) แสดงเป็นรูปภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๓ มรรควิธีสำหรับติกขบุคคล (ผู้ปฏิบัติได้ผลเร็ว)

๗ ขวณะจิต

คำอธิบายสำหรับมรรควิธีสำหรับติกขบุคคล (ผู้ปฏิบัติได้ผลเร็ว) ไม่เรียงไปตามลำดับทุกขั้นตอนเริ่มตั้งแต่ ๑. ม ๒. อุป (ข้ามขั้นตอน ปริ ออกไปดังภาพที่แสดง) ๓. อนุ ๔. โคตร ๕. มัค ๖. ผล ๗. ผล ๘. ผล (ขั้นตอนที่ ๖, ๗, ๘, เป็นผล ๓ ขณะ ตามภาพที่แสดง) ๙. ภวังค์ ๑๐.ปัจจ ดังนี้เป็นต้น^{๖๑} และมรรควิธีเหล่านี้้อธิบายได้สอดคล้องกับคัมภีร์ชั้นอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก สิลขันธวรรคอรรรถกถา เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของมรรควิธี มีคำอธิบายดังนี้ มรรควิธี (มรรคที่ ๑ หมายถึง โสตาปัตติมรรค) มรรคยอมออกจากนิมิตยอมตัดกิเลสที่เป็นไปได้ ผู้มีปัญญาน้อย มีอนุโลม ๔ ขณะ ขณะที่ ๕ เป็นโคตรภูญาณ ขณะที่ ๖ เป็นมรรคจิต ขณะที่ ๗ เป็นผลจิต มี ๑ ขณะ จากนั้น จิตลงสู่ภวังค์

สำหรับบุคคลผู้มีปัญญาปานกลาง มีอนุโลม ๓ ขณะ ขณะที่ ๔ เป็นโคตรภูญาณ ขณะที่ ๕ เป็นมรรคจิต มีผลจิต ๒ ขณะ จากนั้นจิตลงสู่ภวังค์ ส่วนบุคคลผู้มีปัญญามาก มีอนุโลม ๒ ขณะ ขณะที่ ๓ เป็นโคตรภูญาณ ขณะที่ ๔ เป็นมรรคจิต มีผลจิต ๓ ขณะ จากนั้นจิต ลงสู่ภวังค์ ซึ่งมีคำอุปมาเหมือนกับบลม ๓ ะลอกยอมสามารถพัดพาเอาหนุ่มเมฆทั้งหลายที่บังดวงจันทร์ไว้ออกไปได้ ฉันทิอนุโลมจิตก็สามารถกำจัดความมืด คือ กิเลส ที่ปิดบังสัจจะไว้ได้ แต่อย่างเดียว ไม่สามารถทำพระนิพพานเป็นอารมณ์ได้ ฉันทันั้น บุรุษนั้นสามารถเห็นดวงจันทร์ ได้อย่างเดียว ไม่สามารถพัดพาเอาเมฆออกไปได้ ฉันทิโคตรภูญาณก็สามารถทำพระนิพพาน ให้เป็นอารมณ์ได้อย่างเดียว ไม่สามารถกำจัดความมืดคือ กิเลสได้ ฉันทันั้น ฉันทิมรรคญาณ ก็สามารถทำพระนิพพานให้เป็นอารมณ์ได้ และสามารถกำจัดความมืดคือกิเลสได้ ฉันทันั้น ได้แก่ ทิฐิฐิตสัมปยุตตจิตที่ดวงและวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตหนึ่งดวง ส่งผลยอมออกจากอบายภูมิ ๔ พ้นจากความทุกข์หรือความยากจนโดยเด็ดขาด^{๖๒}

^{๖๑} อาจารย์บุญเลิศ เหมโก และคณะนักเรียนนิปัสสนาจารย์ รุ่นที่ ๘ /๒๕๒๓, **คู่มือสอบอารมณ์ของศูนย์นิปัสสนาเคลื่อนที่แห่งประเทศไทย**, (ฉะเชิงเทรา : สำนักพิมพ์วัดพนมพนาวาส, ๒๕๒๓), หน้า ๗๓-๘๖.

^{๖๒} ที.สี. อ. (ไทย) ๙ / ๑๐๙ - ๑๑๘ / ๓๕๖ , ดูเทียบ วิสุทธิ. (ไทย) ๒/ ๘๐๘ / ๔๗๑- ๔๗๒.

คำอธิบาย กระบวนการถอนทฤษฎีเจตสิกที่ได้ผลขึ้นเด็ดขาดได้กล่าว ไว้ในหนังสือ คู่มือสอบอารมณ์ของศูนย์วิปัสสนาเคลื่อนที่แห่งประเทศไทย สรุปใจความย่อ คือ การถอนทฤษฎีเจตสิก โดยใช้หลักกรรมโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ฯลฯ อธิบายรายละเอียดเฉพาะ สัมมาสติซึ่งหมายถึง การเจริญสติปัฏฐานสี่ จนเกิดวิสุทธิ ๗ กับญาณ ๑๖ ได้แก่ ๑) ศีลวิสุทธิ หมายถึง ศีล ๕ ศีล ๘ ฯลฯ ๒) จิตตวิสุทธิ หมายถึง ขณิกะสมาธิ ๓) ทิฏฐิวิสุทธิหมายถึง ความบริสุทธิ์แห่งความเห็น ได้แก่ ญาณที่ ๑ คือ นามรูปปริเฉทญาณ หมายถึง การรู้แจ้งการจำแนกรูปนาม ซึ่งไม่มีอัตรา เช่น การจำแนกสี เสียง ฯลฯ เป็นรูป ส่วนจิต เป็นนาม ๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ หมายถึง พ้นความสงสัยรูปนาม ได้แก่ ญาณที่ ๒ ปัจจยปริคคญาณ หมายถึง การรู้แจ้งการจำแนกเหตุปัจจัย ผลปัจจัย คือบางครั้งรูปเป็นเหตุนามเป็นผล บางครั้งนามเป็นเหตุรูปเป็นผล ๕) มัคคามัคคญาณทัสสนิวิสุทธิ หมายถึง ยึดทางถูกต้องไป ได้แก่ ญาณที่ ๓ คือ สัมมสมณญาณอย่างแก่เข้าถึงญาณที่ ๔ อย่างอ่อน สัมมสมณญาณหมายถึง การรู้แจ้งไตรลักษณ์ในรูปนาม ๖) ปฏิปทาญาณทัสสนิวิสุทธิ (รู้ข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง) นับตั้งแต่ญาณที่ ๔ อย่างแก่เป็นต้นไปจนกระทั่งถึง ญาณที่ ๑๒ เป็นญาณระดับโลกียะ ญาณที่สี่คือ อุทยัพพญาณ หมายถึง การแจ้งการเกิดดับของรูปนาม ญาณที่ ๕ คือ กังคญาณ หมายถึง การรู้แจ้งการดับของรูปนาม ญาณที่ ๖ คือ ภยญาณ หมายถึง รู้แจ้งรูปนามเป็นภัยที่น่ากลัว ญาณที่ ๗คือ อาทีนวญาณ หมายถึง การรู้แจ้งโทษและทุกข์ของรูปนาม ญาณที่ ๘ คือ นิพพิทาญาณ หมายถึง การเกิดความเบื่อหน่าย ญาณที่ ๙ คือ มุญจิจุกัมมตาญาณ หมายถึง การอยากพ้นรูปนาม ญาณที่ ๑๐ คือ ปฏิสังขยาญาณ หมายถึง การตั้งใจปฏิบัติจริง ญาณที่ ๑๑ คือ สังขารุเบกขาญาณ หมายถึง ไม่ยินดี ยินร้ายรูปนาม ญาณที่ ๑๒ คือ อนูลมญาณหมายถึง ทบทวนญาณเตรียมเข้าสู่มรรคผล และ ญาณที่ ๑๓ คือ โคตรภูญาณ อยู่ในระหว่างวิสุทธิที่ ๖ กับวิสุทธิที่ ๗ ๗) ญาณทัสสนิวิสุทธิหมายถึง มีความรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ญาณที่ ๑๔ คือ มรรคญาณ มีนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นญาณ ระดับโลกุตระทำหน้าที่ถอนทฤษฎีเจตสิก ได้เด็ดขาด เมื่อมรรคญาณเกิดขึ้นแล้ว ผลญาณ (ญาณที่ ๑๕) ปัจจเวกขณญาณ (ญาณที่ ๑๖) ทำหน้าที่พิจารณาตรวจสอบกิเลสที่ถอนได้เบาบาง ถอนได้เด็ดขาด และมีกิเลสที่เหลืออยู่เท่าไร? เป็นอันว่า สิ้น หรือถอนทฤษฎีเจตสิก เสร็จกิจเด็ดขาดแล้ว ^{๖๓} ซึ่งอธิบายได้สอดคล้องกับคำอธิบายจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ^{๖๔}

^{๖๓} อาจารย์บุญเลิศ เหมโกและคณะนักเรียนวิปัสสนาจารย์ รุ่นที่ ๘ /๒๕๒๓, **คู่มือสอบอารมณ์ของศูนย์วิปัสสนาเคลื่อนที่แห่งประเทศไทย**, (ฉะเชิงเทรา : สำนักพิมพ์วัดพนมพนาวาส, ๒๕๒๓), หน้า ๗๓-๘๖.

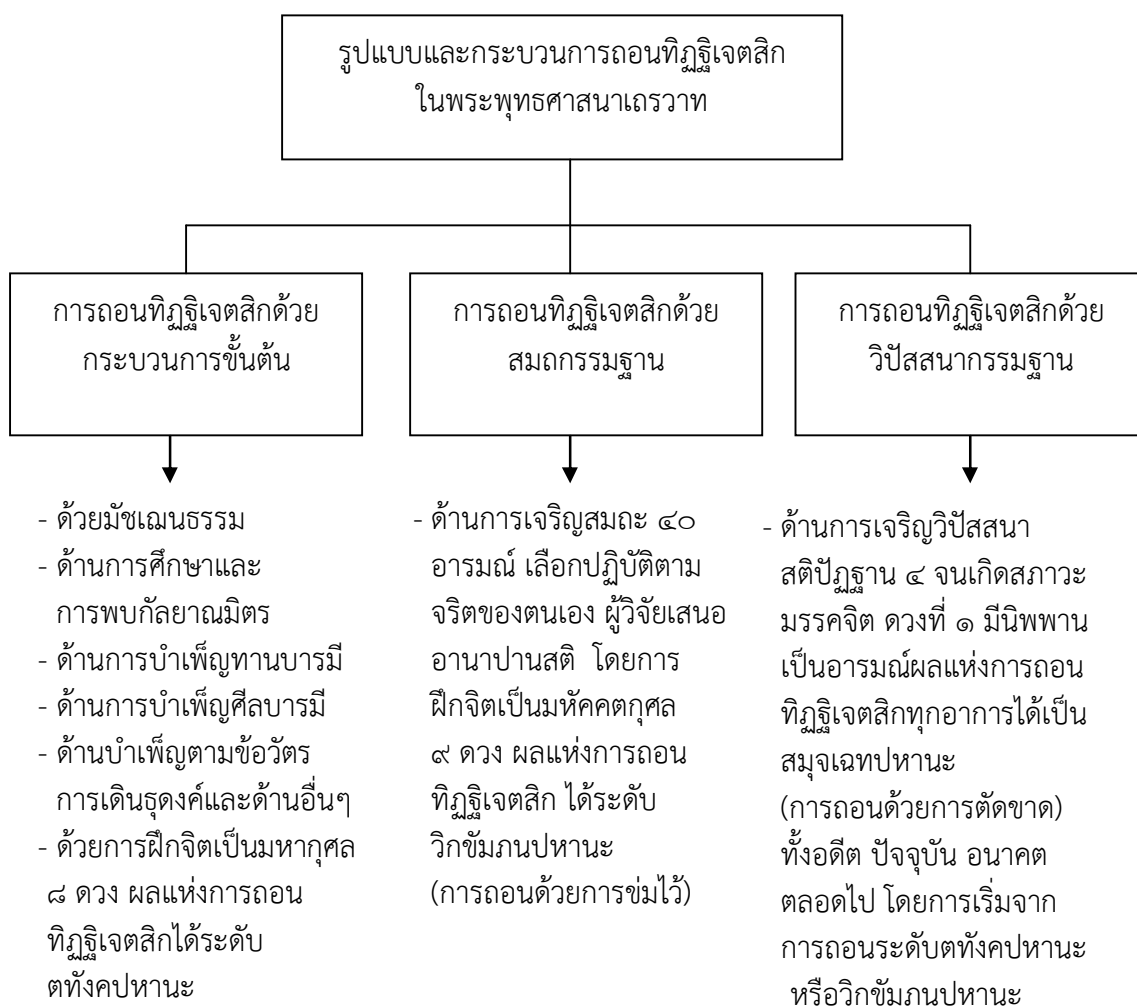
^{๖๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ไต้หวัน : ไต้หวันการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕๔.

๔.๔ แนวคิดการถอนทิฏฐิเจตสิกจากผู้ทรงคุณวุฒิ

แนวคิดการถอนทิฏฐิเจตสิกจากพบบปะกัลยาณมิตรทางธรรมหรือการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ สรุปร้อยละยี่สิบ โดยยี่สิบนี้ โดยการให้ทานและการศึกษาเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ ให้ชัดเจน ทั้งระดับปัญญาติธรรม และระดับปรมัตถสัจจะ ในขั้นที่ ๕ ของตนเองและรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ให้บริสุทธิ์ แล้วเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑. พิจารณาเห็นกายในกายอย่างต่อเนื่อง ๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอย่างต่อเนื่อง ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอย่างต่อเนื่อง ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอย่างต่อเนื่อง

สรุปรูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑ รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สรุป

หากผู้ที่มีความเห็นผิดได้ปฏิบัติตามรูปแบบและกระบวนการ ถอนทิฐิเจตสิก ด้วยกระบวนการขั้นต้น ด้วยสมถและวิปัสสนากรรมฐานตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ครบ สมบูรณ์ถูกต้องย่อมได้ผลแห่งการถอนทิฐิเจตสิกคือ ถอนได้เป็นสมุจเฉทปหานะเด็ดขาด ในที่สุดได้ เป็นอริยบุคคลระดับโสดาบัน หลังจากตายแล้วไม่ไปเกิด ในอบายภูมิ ๔ ได้แก่ สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย สัตว์นรก หลังจากตายไม่ต้องไปตกนรกทันที เพราะได้ปฏิบัติตามทุกขั้นตอนของ รูปแบบฯ ดังที่กล่าวมาแล้ว หรือ เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมทุกหัวข้อ หรือทุกหมวดแล้วที่ปรากฏใน พระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวโดยสภาวะธรรมปรมัตถส์จะล้วน ๆ แล้วย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป หรือถอนไปตรงที่ในขั้น ๕ ของตนเองในแต่ละบุคคลเท่านั้น ส่วนบัญญัติธรรมนั้นทิฐิเจตสิกเกิดขึ้น ไม่ได้ เป็นเพียงสมมุติสัจจะและพิจารณาเป็นพระไตรลักษณ์ไม่ได้ ผู้ที่มีความเห็นผิด หากต้องการจะ ถอนทิฐิเจตสิกด้วยตนเองก็คงไม่ยากเพราะเหตุว่า ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบและกระบวนการถอน ทิฐิเจตสิกที่สำคัญ ๆ มีครบทุกขั้นตอนค่อนข้างจะสมบูรณ์ รูปแบบและกระบวนการถอน ทิฐิเจตสิกตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การถอนทิฐิเจตสิกที่เกิดขึ้นในโลภมูลจิต ๔ ดวง คือ ดวงที่ ๑ ดวงที่ ๒ ดวงที่ ๕ ดวงที่ ๖ ด้วยมัชฌิมนธรรม และมัชฌิมาปฏิปทาธรรมปฏิบัติตาม แนวทางอริมรรคมืองค์แปดหรือปฏิบัติตามรูปแบบและกระบวนการถอนทิฐิเจตสิกตามแนว พระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยรูปแบบและกระบวนการขั้นต้น ด้วยสมถกรรมฐานอานาปานสติและ วิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตรหรือสติปัฏฐาน ๔